

Міністерство юстиції України
Академія Державної пенітенціарної служби
Кафедра тактико-спеціальної підготовки

ДИПЛОМНА РОБОТА МАГІСТРА

КОРУПЦІЯ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Виконав:

слухач 6 курсу, 361 групи,
Ілляшенко Сергій Миколайович

(підпис)

Науковий керівник:

заступник начальника кафедри тактико-спеціальної
підготовки, к.ю.н., доцент, підполковник внутрішньої
служби Ткаченко Олександр Григорович

(підпис)

Нормоконтролер:

викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права Шляхтур Наталія Ігорівна

(підпис)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Робота допущена до захисту в ЕК

« _____ » _____ 20__ року, протокол № _____

засідання кафедри тактико-спеціальної підготовки

Чернігів, 2021

АНОТАЦІЯ

Ілляшенко С.М. «Корупція як правова категорія». Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2021р.

Зміст анотації. На даному етапі розвитку демократичної держави корупція є однією з найактуальніших проблем, яка становить загрозу національній безпеці України, розв'язання якої є вкрай необхідною справою. Корупція як правова категорія є одним із основних чинників, які створюють перешкоду для розвитку демократичної держави, забезпечення прав і свобод людини. Тому для мінімізації загрози національній безпеці України і створення демократичної держави необхідно розібратися з дефініцією корупції як правової категорії.

Для цього в магістерській роботі ми розглянемо та проаналізуємо передумови виникнення корупції як правової категорії в історичному контексті, проведемо аналіз історичних джерел і побачимо, як давно існує це явище, як корупцію як правову категорію розуміли колись, для того, щоб розібратися з дефініцією поняття корупції як правової категорії. Проаналізуємо думки провідних вітчизняних і зарубіжних науковців та вчених щодо поняття корупції як правової категорії, також нами буде здійснено нормативно-правовий аналіз поняття корупції як правової категорії в Україні та досліджено міжнародні стандарти дефініції поняття корупції як правової категорії в міжнародно-правових актах та в деяких країнах світу.

Після розгляду думок вчених і науковців, щодо питання поняття корупції як правової категорії, а також аналізу нормативно-правових актів, в яких міститься дане питання, ми розробимо напрями вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії, які на нашу думку дадуть можливість для подальшого дослідження дефініції корупції як правової категорії.

Робота присвячена аналізу корупції як правової категорії з точки погляду вчених і науковців в галузі юриспруденції, також дещо буде розглянуто як інші

фахівці в галузі соціології, політології та інших галузях науки, трактують дефініцію корупції як правової категорії. Це все буде зроблено для того, щоб проаналізувати найбільш точні і ґрунтовні дослідження дефініції корупції як правової категорії для розробки напрямів вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії.

В роботі буде показано наскільки дане питання є складним і попри велику кількість робіт з даного питання, думок щодо дефініції поняття корупції як правової категорії, зупинятися на даному етапі не можна, а й надалі потрібно присвятити увагу для дослідження даного питання. В роботі проаналізовано велику кількість думок, щодо дефініції поняття корупції як правової категорії, зроблено екскурс в історію, щоб дослідити дане питання і взяти ключові поняття для того, щоб створити нехай не універсальне, але практичне визначення поняття корупції як правової категорії. Ми вважаємо, що дана робота послужить стимулом для подальшої роботи над дослідженням цього явища і медотів боротьби з цим негативним проявом.

Ключові слова: корупція, дефініція, правова категорія, поняття, напрями визначення корупції, корупційне законодавство.

Список публікацій за темою роботи:

Ілляшенко С. М. Корупція як правова категорія. *Правова Держава в сучасних умовах*: матеріали VI регіональної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 16 жовтня 2020 р.). Чернігів: Чернігівський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2020. С. 71-77.

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ.....	10
1.1. Історичні особливості дефініції поняття корупції як правової категорії.....	10
1.2. Національні особливості дефініції корупції як правової категорії.....	19
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ.....	28
2.1. Доктринальні основи визначення поняття «корупція» як правової категорії.....	28
2.2. Офіційні (легальні) основи визначення поняття «корупція» як правової категорії.....	40
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ.....	53
3.1. Міжнародні стандарти дефініції поняття корупції як правової категорії.....	53
3.2. Напрями вдосконалення вітчизняного праворозуміння корупції як правової категорії.....	65
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КМУ	Кабінет Міністрів України
ВРУ	Верховна Рада України
ЗУ	Закон України
КУ	Конституція України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
РЄ	Рада Європи
РЄЄ	Ради Європейського Союзу
ЄС	Європейський Союз

ВСТУП

Актуальність теми (обґрунтування вибору теми дослідження).

Актуальність теми магістерської роботи полягає в тому, що корупція є однією з найактуальніших проблем сучасності. Корупція в сучасних умовах стала чинником, який загрожує національній безпеці нашої держави та гальмує демократичний розвиток держави. Це явище негативно впливає на різні сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сферу, а також на міжнародні відносини.

Ключовим питанням, яке буде розкриватися в нашій роботі це питання дефініції поняття корупції як правової категорії. Корупція як правова категорії виражається з точки зору науковців і вчених по-різному. Існує велика кількість точок зору, щодо дефініції поняття корупції як правової категорії, але немає узгодженості щодо даного питання. Не з'ясованим також залишається питання, чи можливо розробити універсальне визначення поняття корупції як правової категорії. Аналіз дефініції корупції як правової категорії дасть можливість визначитись з колом корупційних діянь, а також наповнити конкретним юридичним змістом зазначений термін.

Корупція є складним феноменом і як будь-яке складне явище, корупція як правова категорія не має єдиного універсального визначення. У науковій літературі існує методологічна різноманітність підходів до визначення дефініції корупції як правової категорії, відповідно наявні різні трактування цього поняття, тому досить складно сформулювати єдине визначення. Водночас необхідно здійснити аналіз різних підходів до розуміння означеного явища, а отже, правильного застосування терміну «корупція».

Для того щоб чітко розібратися, які ж саме правопорушення відносяться до корупційних, визначитись з колом корупційних діянь, нам необхідно чітко розібратися з дефініцією поняття корупції як правової категорії.

Через складність розуміння феномену корупції сфера його наукового дослідження у значній мірі залишається недослідженою. Розрізнені знання про це явище розкидані в багатьох суміжних науках: політології, соціології, філософії, психології, політекономії, але вони достатньо не систематизовані, поглиблено не досліджені політичний, економічний і соціальний аспекти корупції.

Отже, вищевказане підтверджує доцільність опрацювання теми магістерської роботи « Корупція як правова категорія».

Аналіз публікацій за тематикою досліджень. Досліджуючи питання дефініції корупції як правової категорії, варто зазначити, що цьому питанню мало приділялося уваги. Тільки в останні роки почав поступово зростати інтерес до наукового комплексного осмислення корупції, число наукових публікацій різко зросло. Фундаментальною та основоположною базою дослідження вказаної проблематики є праці вітчизняних та зарубіжних учених таких як Савченко А. В., Терещуком О. В., Закалюк А. П., Лопашенко Н. А., Багрій-Шахматова Л. В., Мельник М.І., Рогульський С.С., Попов В. І., Тучар Р. М., Яблоков Н.П., Мірошник Ю. П., Камлик М.І., Терещук О.В., Мазур І. І., Стеценко С.Г., Невмережицький Е.В., Чубенко І.В., Хворостянкіна А. В., та інші провідні вітчизняні та зарубіжні вчені і науковці.

Дослідження, здійснені різними авторами стосовно розроблення проблем, пов'язаних із визначенням дефініції корупції як правової категорії, становлять чимале надбання в науковій сфері. Констатуючи вагомий внесок названих вчених у розробку даної проблеми, відзначимо, що наявні дослідження, щодо дефініції поняття корупція є недостатніми. Теоретично не розробленою залишилась низка ключових важливих питань, пов'язаних з визначенням дефініції корупції як правової категорії.

Усі ці аспекти й зумовили вибір теми магістерської роботи та визначили її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами (кафедральними темами). Тема магістерської роботи є складовою частиною плану наукової роботи кафедри тактико-спеціальної підготовки юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби на 2017-2021рр. На тему «Корупція як правова категорія» (державний реєстраційний номер 0117u007206), Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Законом України від 21 листопада 2002 року № 228- IV, відповідає пп. 1-6 Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених Загальними зборами НАПрН України 3 березня 2016 року.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу наукових джерел, вітчизняного і зарубіжного законодавства, узагальнення практики їх застосування охарактеризувати корупцію як правову категорію, поглибити наукові знання та виявити проблеми правового регулювання та запропонувати напрями вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- дослідити дефініцію поняття корупції як правової категорії, історико-правовий екскурс;
- розкрити національні особливості дефініції корупції як правової категорії;
- визначити доктринальні основи поняття корупції як правової категорії;
- охарактеризувати офіційні (легальні) основи визначення корупції як правової категорії;
- проаналізувати міжнародні стандарти, щодо дефініції поняття корупції як правової категорії;
- розробити напрями вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, які виникають у процесі визначення дефініція корупції як правової категорії

Предметом дослідження є поняття корупції як правової категорії.

Методи дослідження. Під час написання магістерської роботи використано комплекс загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних методів, які часто використовуються у сучасній юриспруденції. Для розв'язання поставлених завдань і з огляду на багатоаспектність теми дослідження, ми опиралися як на основні категорії філософського методу пізнання соціальних явищ і політичних процесів, розглядаючи корупцію у її історичному розвитку та зв'язку з іншими соціальними процесами, так і на загальнонаукові засади: принципи системності, аналізу, емпіричного узагальнення та структурно-функціональний і політико-порівняльний методи.

Для вирішення визначених завдань у дипломній роботі магістра застосовано такі науков методи:

- *спеціально-юридичний* - при доборі фактичного матеріалу, вивченні праць науковців і аналізі нормативно-правової бази у сфері визначення поняття корупції (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1);

- *історико правовий та порівняльно-правовий* - при дослідженні становлення дефініції поняття корупція як правової категорії (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1);

- *формально-догматичний* - при дослідженні науково правових засобів визначення поняття корупції (підрозділ 1.2);

- *формально-логічний* - для теоретичного узагальнення й спроби розробки пропозицій щодо вдосконалення поняття корупції як правової категорії (підрозділ 3.2);

- *абстрактно-логічний* - для теоретичного узагальнення й формулювання висновків.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дипломна робота присвячена комплексному дослідженню питання дефініції поняття корупції як правової категорії. Що дозволило узагальнити поняття корупції як правової категорії на основі всієї багатоманітності думок і представити як цілісне наукове дослідження.

Основні результати, які були отримані в процесі вирішення поставлених завдань та становлять наукову новизну дослідження, полягають у наступному:

- вперше здійснено комплексне дослідження питання корупції як правової категорії;
- узагальнюючі думки різних вчених і науковців запропоноване авторське визначення поняття корупції як правової категорії;
- розроблено напрями вдосконалення праворозуміння поняття корупції як правової категорії ;
- розроблено пропозицію щодо необхідності внесення змін до Закон України «Про запобігання корупції», а саме:

ч.1 ст. 1 Закон України «Про запобігання корупції» доповнити перелік такими поняттями, як «непотизм» і «кронізм»

ч. 1 ст. 3 Закон України «Про запобігання корупції» доповнити список суб'єктів корупційних правопорушень.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес і можуть бути використані у:

- *науково-дослідній роботі* - для подальшого наукового розроблення напрямів вдосконалення дефініції корупції як правової категорії.
- *правотворчій діяльності* - розробити та прийняти зміни до чинного Закону України «Про запобігання корупції». Доповнити Закон України «Про запобігання корупції» такими поняттями, як «непотизм» і «кронізм», а також розширити перелік суб'єктів корупційних правопорушень.

- *навчальному процесі* - у викладанні у закладах вищої освіти навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально процесуальне право» «Адміністративне право» як матеріали для підготовки навчальних посібників та підручників із зазначених дисциплін для дослідження проблеми корупції як правової категорії .

Апробація матеріалів дипломної роботи магістра. Основні положення дипломної роботи магістра доповідались на науково-практичній конференції, а саме:

Ілляшенко С. М. Корупція як правова категорія. *Правова Держава в сучасних умовах*: матеріали VI регіональної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 16 жовтня 2020 р.). Чернігів: Чернігівський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2020. С. 71-77.

Структура та обсяг дипломної роботи магістра. Робота складається із вступу, трьох розділів, кожен з яких має по два підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи становить 86 сторінок. Список використаних джерел містить 71 найменування.

РОЗДІЛ 1

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

1.1. Історичні особливості дефініції поняття корупції як правової категорії

Корупція - це фактор, який заважає нормальній роботі органів державної влади, дестабілізуючи таким чином нашу державу. Існування корупції становить велику небезпеку для розвитку правової держави. Корупційні діяння загрожують національній безпеці та уповільнюють демократичний розвиток суспільства. Корупція, як соціальне явище породжує несправедливість у суспільстві. Фактором корумпованості сьогодні є бажання поліпшити власне матеріальне становище шляхом підкупу державних службовців. Корупція порушує нормальний порядок речей у суспільстві, державна машина не здатна забезпечити особисті інтереси громадян. Доцільно звернути увагу на те, що існуюча «продажність» чиновників викликає негативне ставлення суспільства до реформ, які проводить уряд. Особи, уповноважені на виконання функцій держави користуються можливостями займаної ними посади з метою отримання особистої вигоди, протиправного отримання матеріальних і нематеріальних благ. Корупція знайома людству ще з часів сивої давнини. Логічно це явище породжене появою держави і виникненням права, коли почали з'являтися посадові особи, що уповноважені були виконувати керівні функції.

З явищем корупції суспільство знайоме вже достатньо давно. Історичні корені корупції походять від звичаю робити подарунки, щоб домогтися чийогось розташування. Дорогий подарунок виділяв людину серед інших прохачів і сприяв, щоб її прохання було виконано. Тому в первісних суспільствах плата жерцеві або вождю була нормою. У міру ускладнення державного апарату і посилення влади

центрального уряду з'явилися професійні чиновники, які, за задумом правителів, повинні були задовольнятися тільки фіксованою платнею. На практиці ж чиновники прагнули скористатися становищем для таємного збільшення своїх доходів [1, с. 36].

Корупція - це явище, яке бере початок ще з далекого минулого, від античної доби і до сьогодення, дехто з науковців схиляються до думки, що корупція це явище яке виникло з зародженням людської раси, але все-таки ми будемо схильні до думки, що корупція виникла, коли в людському житті виникли товарно-грошові взаємовідносини, попри те що ще до їх виникнення люди вже робили, подарунки жерцям чи вождям для того, щоб уникнути покарання чи наприклад зайняти більш вищу посаду.

Соціальні та історичні корені появи корупції сягають ще тих часів коли з'являлось суспільство. На рівні свідомості, людина прагне виокремити себе з-поміж інших дорогим подарунком. Таким чином кожна людина відчуває панування над кимось. З численних пам'яток стає відомо, що подарунки жерцям власного племені, вождям були нормою, таким чином демонстрували свою покірність і повагу лідеру. Якихось натяків на корупцію тоді не існувало, адже жертвоприношення богам чи жерцям вважалися нормою.

Історично процес появи корупції відноситься до часу появи перших державних утворень, які існували ще до нашої ери, це наприклад Єгипет, Месопотамія, Індія, тобто в період 3-2 тисячоліття до нашої ери, вже мало місце таке явище, як корупція. Але відношення до проявів корупції і тлумачення цього явища було різним, так наприклад у стародавній Індії до корупції ставилися, як до звичайного явища, яке необхідно приймати таким яким воно є. Зрозуміло що в тей період цьому явищу не надавали особливої уваги, оскільки такого поняття, як підкуп чи продажність не існувало, на нашу думку в деяких випадках мало місце підношення, але це були поодинокі випадки.

Перша згадка про корупцію як правову категорію, як негативну форму здійснення влади міститься в архіві стародавнього Вавилону. Тобто ми вже можемо побачити, що в найстарішому з відомих людству пам'ятників державності вже є згадки про корупцію, а саме зловживання владою чиновників і суддів. Ми розуміємо, що якогось конкретного визначення терміну корупція в ті часи не було, але перші згадки про саме явище корупція вже існували.

Процвітала корупція і в Стародавньому Єгипті. Так, Макарчук В. С. у навчальному посібнику «Загальна історія держави і права зарубіжних країн» пише, що у період Нового царства, коли судова влада здійснювалася особливими судовими колегіями - кенбетами (центральною (30 членів), окружними, міськими), а суддя вважався жерцем богині істини Ісиди, хабарництво було досить поширеним явищем. За хабар відпускали злочинця, за хабар призначали на посади. За правління Ямоса II у законодавстві Стародавнього Єгипту були вимоги про своєрідне декларування доходів вищих чиновників. Окремі з них, незважаючи на свою назву, «неджеси» («малі люди»), мали статки, які дорівнювали багатствам фараона. Той чиновник, який не міг довести законного походження своїх маєтностей, карався смертю [2, с. 20].

Можемо простежити, що в період до нашої ери вже цілком усвідомлювали, що корупція це не просто негативне явище це пряма загроза до гибелі держави, а тому правителі намагалися боротись з даним явищем. Починає відбуватися декларування своїх доходів для того, щоб людина могла пояснити звідки в нього таке майно і якщо ж такого пояснення не було то особу могли присудити навіть до страти. Це все відбувалося задля того, щоб подолати таке негативне явище, як корупція.

За часів античності поняття корупції сприймалося досить неоднозначно. Слово корумпувати (від лат. “corumpere”) мало декілька негативних значень: ушкоджувати шлунок неякісною їжею, псувати воду в закритій тарі, втрачати можливість, знищувати майно пожежею, викривляти зміст, соромити гідність та

ін. Інше значення слова “корумпувати” означає підкупати кого-небудь або всіх (не обов’язково посадовця) щедрими подарунками. Префікс “cor”, начебто, “запрошував” спільно порушувати закон, договір, із самого початку визначаючи, що корупція – явище, яке має співучасників. У римському праві “corruptere” означало ламати, псувати, пошкоджувати, фальсифікувати показання, але в цей же час і підкупити суддю (претора) [3, с. 93]. Існували й інші схожі поняття, такі як, наприклад «repetunde», «pecunia repetunde», що означало кошти, які підлягали поверненню адміністративними особами, як отримані у вигляді хабарів шляхом вимагання [4, с. 25]. Можна простежити, що сам термін вже існував, але зміст його був зовсім інший, не такий до якого ми звикли. Інше значення слова «корумпувати» означає підкупити кого-небудь або всіх і це не обов’язково повинен бути посадовець, щедрими подарунками. Тобто чіткого значення слова «корумпувати» не було, термін тлумачився по-різному і як якогось єдиного значення не було.

Визначення корупції, як правової категорії, намагалися знайти відомі нам мислителі античності, такі як, Аристотель, Платон, Фулідід. Вони створили першу відому науковцям модель корупції - «моральну модель», яка пояснювала людську недосконалість перепоною на шляху до легітимного суспільства.

Одним із перших філософів, який розглянув феномен корупції на системному рівні, був Аристотель. Він у своїй роботі «Політика» виділяв корупцію як найважливіший фактор, здатний привести державу якщо не до загибелі, то до виродження [5, С. 8-16]. Аристотель одним із перших хто дає визначення поняття корупції як правової категорії і закріплює його на системному рівні, вважаючи що це явище може призвести до загибелі держави. Аристотель вважав, що подолання корупції призведе до державної стабільності. Він був схильний до думки, що має існувати такий устрій, у якому за допомогою законів можна вплинути на посадових осіб, та не дозволити їм незаконно збагачуватись. Тобто ми можемо простежити, що корупція як правова категорія, як явище

існувало дуже давно і вже було зрозуміло що це явище пряма загроза до державної нестабільності, або навіть до знищення самої держави.

Більш чіткі уявлення про корупцію склались у Давньому Римі. Так, термін «*согупреге*» використовувався у значеннях «змінювати за гроші показання в суді» та «підкуповувати суддю». Як вірно зазначає Клімова С.М. «є всі підстави погодитися з твердженням Макіавеллі Н. про те, що саме в римському праві поняття корупції як правової категорії, дістало своє перше юридичне вираження» [6, с. 65]. Ніколо Макіавеллі порівнював соціальне зло корупції з такою, на той час, поширеною хворобою як чахотка. На його думку мудрість правителів полягала у своєчасному виявленні хвороби та знаходженні методів лікування. Варто зазначити, що корупція в ті часи не була таким поширеним явищем як сьогодні, саме тому в цей період не намагалися сформулювати єдине і універсальне поняття корупції як правової категорії, але все-таки спроби до цього були, адже дане явище існувало вже тоді і було зрозуміло, що необхідно було знаходити підходи до трактування цього поняття. Нехай це явище не було таким поширеним, як є зараз, але воно існувало і з ним потрібно було боротися, а щоб знати як саме боротися з таким явищем як корупція, маємо чітко розуміти дане поняття.

Істотних змін уявлення про корупцію як правову категорію зазнало в ранньофеодальний період. Ці зміни пов'язані з тим, що саме в цей період зростає роль церковної влади, адже церква у середні віки є найбільшим власником майна, а одже її багатство та процвітання стали джерелом спокуси та корупції. При цьому поняття «корупція» в той час мало перш за все релігійний характер, вважали, що це є спокусою диявола. Основним центром корупційних проявів в цей час стає престол Папи Римського в розпорядженні якого було сконцентровано великі матеріальні і духовні ресурси. Папа коронував імператорів і королів, призначав на вищі духовні посади і міг змістити з них, а тому все це надавало йому великі можливості до зловживання владою. Але не тільки Папа Римський зловживав

своїми повноваженнями, практика торгівлі індульгенціями, купівлі та продажу церковних санів була присутня і на нижчих щаблях церковної ієрархії. Це все мало того, що суперечило основам християнського віровчення, було ще і корупцією в сучасному розумінні цього феномену.

Подальший розвиток суспільства призвів до того, що роль церкви стала значно меншою, надомість зміцніли позиції держави, але це не послабило корупційні прояви, а лише змістило її центр тяжіння. Поява нових централізованих держав ознаменувала новий етап розвитку корупції як правової категорії, а також нові підходи до визначення дефініції поняття корупція як правова категорія. Індустріалізація призвела не тільки до економічного зростання, а й до збільшення спектру громадського розподілу і підвищенню значення владних рішень. Політична влада все частіше ставала товаром на зростаючому ринку. Буржуазія активно брала участь в корумпуванні вищих посадових осіб, а часом і купувала державні посади.

Один з геніальних європейських вчених Томас Гоббс у своєму основному творі «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної та громадянської» писав: «Поэтому обычно люди, кичащиеся своим богатством, смело совершают преступления в надежде, что им удастся избежать наказания путем подкупа государственного правосудия или получить прощение за деньги или другие формы вознаграждения» [7, с. 230]. Ми бачимо, що він вважав, що корупція це проблема, яка існувала в усі часи, адже це зневага до законів з боку тих хто має більше ніж інші. Розвиток і укріплення позицій держави ознаменував новий розвиток дефініції поняття корупції як правової категорії, адже з'являються мислителі, які зовсім по іншому бачать і трактують дане поняття.

Ми дослідили поняття корупції як правової категорії, яке розвивалося в період античності, середньовіччя і в ранньофеодальний період, тепер спробуємо дослідити і побачити як цей термін трактували на теренах нашої держави, а також його прояви, які з'явилися на території сучасної України. Як офіційні прояви

корупції на території сучасної України зафіксовані у XI–XII ст. у Київській Русі, де дружинники, які виконували також функцію бюрократії, зловживали своїми обов'язками. У Стародавній Русі першу згадку про корупцію як «посул», що означало незаконна винагорода знайдено в Двінській установчій грамоті. У період татарської орди хабарництво тимчасово силовими методами усунув хан Батий. За часів Польщі хабарництво мало «середньоевропейський» характер, і прояви його були незначними. Тоді від «справедливого» королівського суду, який завжди ставав на бік багатшої сторони, постраждав сам Б. Хмельницький. Як ми бачимо, проблема корумпованості чиновників існувала ще з давніх часів. Це пояснюється появою окремих категорій суспільства більших повноважень, які дозволяли впливати на важливі проблеми. Після його перемоги над Річчю Посполитою в Гетьманській державі почало процвітати хабарництво. Однак воно було значно меншим, аніж в Московії, де панували бояри, а згодом узаконеним хабарництвом став «інститут годівлі», тобто спосіб утримання «державницьких осіб», використовуючи населення. З XIV ст. застосовується поняття «лихварство» - від слова «лихва», що означає надлишок. У російському суспільстві мало не на генетичному рівні закріпилась норма, що служба в органах влади це спосіб «прогодуватись» та збагатитись за час служби. Вийшло вже на історичному рівні передумови появи корупції закладались на всіх рівнях розвитку державності [8, с. 29].

У стародавніх джерелах російського права хабарництво як окремих самостійний злочин зустрічається нечасто. Перші офіційні згадки обіцянки, як протиправної винагороди за виконання офіційних владних повноважень з'являються в Двінській статутній грамоті 1397-1398 рр., в якій заборонялося привласнення грошової компенсації за затримку крадія, що призначалася наміснику за виконання правосуду. Деякі вчені вважають, що дана норма забороняла наміснику за хабар відпускати впійманого крадія. Необхідно зазначити, що в Московщині для позначення корупції у юридичній мові XVII ст.

використовувалися декілька назв. Водночас якщо «почесті» (попередні дарунки посадовій особі, що займалася вирішенням питання) і «поминки» (дарунки за результатом вирішення справи) вважалися цілком правомірними, то за «посули» (порушення закону за певну плату), призначалися тілесні покарання [9, с. 77].

Одним з найбільш поширених злочинів у дореволюційній Росії було саме хабарництво. Злочинцями вважались як «хабарник», так і «хабародавець». Окремим видом хабарництва було також вимагання грошей і подарунків за дії, що стосувались служби винуватого. Революція, яка відбулася нібито з метою розв'язання соціальних проблем, спричинила ще більше зростання хабарництва.

За часів Радянського Союзу коло осіб, які мали дозвіл зловживати владою, було доволі незначним, інформація щодо цього приховувалась від народу і була дозованою [10, с. 3]. У Радянському Союзі взагалі не визнавалася можливість існування корупції, радянська влада не визнавала поняття корупція як правова категорія, замість нього використовували такі поняття, як «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «попуск». Тоді влада вважала, що заперечивши термін, заперечили поняття, а одже заперечили і саме явище, тим самим прирікали на невдачу і аналіз цього явища і будь-яку спробу боротьби з його наслідками. Поняття корупція дозволили ввести в ужиток лише наприкінці 80-х років, але більшість енциклопедій і словників того часу, які тлумачать термін корупція, акцентують на тому, що явище корупції характерне та притаманне буржуазній державі та суспільству, в якому відбувається експлуатація людини людиною, державний апарат підпорядковується монополіям і для неї закладені умови в самій економічній і політичній системах капіталістичного суспільства. Ми бачимо, що радянська влада і надалі заперечує існування корупції в країні, тим самим тлумачить її так, як це вигідно їм, а не так як це має бути насправді, тому дослідити поняття корупції в цей період вкрай важко.

Поняття корупції як правової категорії у радянські часи асоціювалося із поняттям хабарництва, розглядалося як злочин, що полягає в одержанні

службовою особою особисто або через посередників матеріальних цінностей або будь-якого іншого майна чи майнових вигод за виконання або невиконання в інтересах того, хто дає хабар, будь-якої дії, яку службова особа повинна була або могла вчинити, використовуючи своє службове становище [11, с. 715]. Зазначений «обмежений» підхід до розуміння корупції як правової категорії можна знайти і в юридичній літературі радянського часу. Так у словнику іноземних слів 1987 року корупція як правова категорія визначається як «підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб у капіталістичному суспільстві» [12, с. 250]. І тільки в останні десятиріччя XX сторіччя, усвідомили, яку шкоду завдає корупція усім сферам життєдіяльності суспільства, але на той час не збереглося жодних наукових шкіл з їх надбаннями у вивченні цього явища.

Ми можемо побачити, що корупція як правова категорія, сприймалася по-різному, це залежить і в який період в яку епоху розглядалося дане поняття. Дослідивши історію можна побачити як різні судження щодо корупції як правової категорії, так і різні методи боротьби з даним явищем. Звичайно, що спиратися на історичні дані і робити якісь висновки і пропозиції було б не зовсім коректно, адже все-таки праворозуміння корупції як правової категорії зараз набагато вища ніж була раніше, адже на даному етапі розвитку науки це явище є більш досліджуваним. Але проаналізувавши історичний досвід ми можемо сказати, що корупція як правова категорія це явище яке відоме вже дуже давно і яке еволюціонувало, будучи одноманітним злочином до складного і багатогранного негативного явища.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що корупція це проблема, яку не можуть розв'язати з моменту її виникнення. Історично склалося так, що ті прояви корупції до, якої ми звикли, виникла з появою приватної власності. Корупцією стали називати зіпсованість моралі, розбещеність молоді, порушення громадського порядку. Сам термін корупція утворився від сполучення латинських слів «correi» та «gumpere». «Correi» - обов'язкова причетність деяких

представників однієї зі сторін до певної справи, а «gumrege» - порушувати, ламати, що означає участь у діяльності декількох осіб, мета яких полягає у псуванні, руйнуванні, пошкодженні нормального перебігу процесу управління суспільством.

Історичне становлення корупції як правової категорії, дало можливість окреслити положення, на основі яких має формуватися дефініція поняття корупції як правової категорії. Водночас маємо зазначити, що сучасне визначення поняття корупції як правової категорії, має формуватися крізь історичну призму для подальшого його корегування. Можна побачити, що поняття корупції як правової категорії і злочини, які вважають корупційними, супроводжують людство з тих часів коли ще тільки люди почали усвідомлювати, що чим більше в тебе матеріальних коштів тим більше в тебе можливостей. Ми проаналізували історичні витoki корупції від найдавніших часів існування людства і побачили, що корупційні прояви та діяння супроводжують всю історію людства. Еволюціонуючи, корупція від окремих, спорадичних проявів у вигляді хабарництва, перетворилася на складне, системне, багатогранне явище як локального так і глобального виміру. А разом із корупційними злочинами еволюціонувала і дефініція поняття корупції як правової категорії, яке трактувалося, як зіпсування їжі чи води і переросло до виваженого і науково-практичного поняття. Також варто зазначити, що комплексне розуміння поняття, генезису та механізму корупції як правової категорії сприяє виробленню підходів у розробленні та реалізації ефективної боротьби з корупційними проявами.

1.2. Національні особливості дефініції корупції як правової категорії

Незважаючи на безцінність історичного досвіду, іноземні та вітчизняні фахівці, науковці, вчені, світова спільнота декілька десятиріч підряд виявляють і

докладають дуже багато зусиль для того, щоб дослідити всі аспекти такого явища, як корупція. Оскільки корупція як правова категорія є негативним впливом на майже усі сфери суспільного життя, вивчення якого має відбуватися комплексно й послідовно, на високому глобальному рівні. Але, в першу чергу, увага приділяється причинам виникнення та вироблення засобів, за допомогою яких можна буде, якщо не подолати, то хоча б локалізувати та мінімізувати його масштаби та вплив на суспільство.

Корупція як правова категорія є складним феноменом, вплив якого поширюється на переважну більшість населення практично в усіх країнах світу, девальвуючи систему соціальних цінностей і пріоритетів, потреб та інтересів, практично всіх сфер суспільного життя та форм суспільної свідомості. Як і будь-яке складне явище, корупція як правова категорія не має єдиного і універсального визначення. У науковій та навчальній літературі існує методологічна різноманітність підходів до розуміння дефініції поняття корупції як правової категорії, відповідно, наявні різні трактування цього терміну. Так, на сучасному етапі розвитку досліджень цієї проблематики досить складно сформулювати єдине визначення. Водночас необхідно здійснити аналіз різних підходів до розуміння означеного явища, а отже, правильного розуміння корупції як правової категорії. Наділення змістом того чи іншого терміна завжди означає розгляд його в певному пізнавальному контексті, у якому він набуває характеру поняття в межах досліджуваного явища. Однією з умов існування та застосування терміна «корупція» є обов'язковість дефініції поняття, що висловлюється цим терміном. Як зауважує Суперанська А. В., визначення є логічним процесом (прийомом) пояснення поняття, а дефініція - власне результатом цього процесу [13, с. 17].

Очевидно, що вплив історичної та національної специфіки зумовлюють різні підходи до розуміння корупції як правової категорії та її трактування в законах і нормативних актах. Незважаючи на тривалість існування корупції як правової категорії, сформулювати універсальне визначення цього поняття дуже непросто.

Науковці різних галузей права намагаються зрозуміти корупцію по-різному, так як це бачать вони, з точки зору тієї науки, яку вони представляють.

Енциклопедичні словники тлумачать латинське слово «corruption» ще й як псування і розбещування. Останнє, підкреслює глибинний аспект корупції як правової категорії, яке свідчить про розбещення певних посадових осіб державних органів, владою і повноваженнями, якими вони наділені.

В літературі існує велика кількість тлумачень поняття корупція, тож ми можемо ще розглянути декілька з них, які містяться у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, а саме:

- корупція - це діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг та інших переваг;
- корупція - це пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення;
- корупція - підкупність, продажність урядовців і громадських діячів [14, с. 578].

Ми бачимо, що визначення поняття, які нам пропонують енциклопедичні видання, не дають виразної і однозначної уяви про корупцію. І це все ще раз підкреслює, що корупція є складним явищем, адже енциклопедичні визначення, які повинні характеризуватися чіткістю, точністю, лаконічністю і однозначністю дефініцій, не можуть чітко сформулювати визначення поняття корупція.

Аналіз вживання поняття корупція як правова категорія в юридичній літературі засвідчує, що вченими висловлюється надзвичайно широке розмаїття думок щодо розуміння суті цього явища. При цьому інколи висловлюються не тільки надзвичайно загальні, нечіткі формулювання, а й такі, що виключають одне одного. Існує велика кількість різних визначень поняття корупції як правової категорії, але повної ясності і правової точності до цього часу немає.

Найчастіше більшість вчених під корупцією пропонують розуміти підкуп і продажність посадових осіб, що відображається кримінально-правовим поняттям «хабарництво». Але з цим твердженням погоджуються не всі, так наприклад Мельник М.І. зазначає, що поняття корупція як правова категорія потрібно відокремлювати від хабарництва та інших ганебних явищ, адже це суспільно небезпечне явище потребує окремого вивчення, для того щоб розробити дієві заходи щодо протидії та попередження. Досить часто люди не відмежовують корупцію від хабарництва, зловживання владою, як об'єднання влади в так звану «мафію» у владі. Така ситуація виникає через відсутність чітко визначеного наукового поняття корупція як правова категорія [15, с. 58]. Ми погоджуємося з думкою Мельника М.І. і розуміємо, що зведення корупції до хабарництва є помилковим твердженням. Дехто з авторів наводить аргументи і вважає хабарництво одним з найбільш поширених і небезпечних видів корупції, інші характеризуючи хабарництво, вважають, що воно є складовою корумпованості багатьох ланок державного апарату.

Дефініцію поняття корупції як правової категорії можна трактувати як завгодно, але справжня проблема криється у спробах дати науково-обґрунтоване та універсальне визначення цього явища, яке змогли б прийняти усі фахівці та науковці, що спеціалізуються на його вивченні. Складність розуміння і визначення феномену корупції певною мірою зумовлена поєднанням політичних, правових, економічних, соціальних і психологічних чинників, про що свідчать результати численних досліджень останніх років. Шиманський Ф. В., розглядаючи моральний аспект корупції, зазначає, що корупція - це корозія влади [16, с. 355].

Висловлювання авторів щодо сутності корупції як правової категорії різнобічні, оскільки вони оцінюють це суспільне явище за різними критеріями. Однак спільним є те, що за економічного підходу його оцінюють з точки зору державних інтересів, розглядаючи корупцію як суспільну небезпеку, яка загрожує державним інтересам. Проте, якщо розглядати корупцію як правову категорію з

позицій особистості та сім'ї, то вона приносить додатковий прибуток, що і є спонукальним мотивом у вчиненні цього діяння.

Можна погодитись з думкою Шиманський Ф. В., про те що корупція як правова категорія, це корозія влади і про те що вона присутня на державних щаблях управління, але не варто забувати, що саме спонукає до вчинення корупційних проявів, які можуть бути присутні не тільки в державному управлінні, а також і в інших секторах економіки.

Як зазначає Савченко А. В., корупція - це не тільки корупційні злочини, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність це і кримінальне правопорушення (злочин), і різного роду інші правопорушення. На жаль, чинна дефініція корупції не містить навіть «натяку» на те, що корупція якось стосується площини норм адміністративного та цивільного законодавства чи дисциплінарних правил [17, с. 13-15].

Ми можемо, як погодитися з думкою Савченка А. В., так і заперечити її, одне можна сказати точно корупційні правопорушення стосуються не тільки норм кримінального законодавства, але цивільного, адміністративного і дисциплінарного. Тому автор наводить не повне визначення корупції як правової категорії, розглядаючи його з кримінальної площини, але щоб повністю розібратися з дефініцією поняття корупція як правова категорія потрібно розглядати його з різних правових площин.

Корупція як правова категорія являє собою такий собі інститут, який використовується індивідами або групами для впливу на політику. Корупція як правова категорія свідчить, що особи котрі піддалися корупційним проявам, більш інтенсивно беруть участь у процесі розробки рішень, ніж якби вони поступали по-іншому. Корупція як правова категорія, визначає ступінь політичного та економічного розвитку, а не є специфічною політичною культурою. Однак не можна говорити про позитивний вплив корупції на економічний розвиток, можна

лише констатувати, що загальне поширення корупції створює серйозні перешкоди і навіть зупиняє розвиток демократичного суспільства.

Вітчизняний дослідник Міщенко С. Г. характеризує корупцію як правову категорію, як одну з особливих форм в боротьбі за владу в якій перемагають не політичні інтереси всіх груп суспільства, а багатомільйонні хабарі та інші види підкупу окремих політиків і партій [18, с. 67].

Більш деталізовану класифікацію підходів до розуміння корупції як правової категорії пропонує у своїй монографії «Курс сучасної української кримінології» Закалюк А. П., який виокремлює чотири основні варіанти до розуміння корупції як правової категорії:

- 1) діяння або сукупність діянь певних уповноважених осіб;
- 2) діяльність у сфері здійснення влади, владних або інших публічних повноважень;
- 3) система стосунків за схемою: підкуп - продажність - задоволення потреб;
- 4) суспільне явище деформації, розкладання влади, публічних інституцій [19, с. 185].

Проаналізувавши ряд думок, щодо цього здавалося б на перший погляд простого поняття можемо констатувати, що корупція як правова категорія:

- соціально обумовлена (тобто є продуктом соціального життя);
- має свою соціальну вартість (тобто «ціну», яку платить суспільство за існування корупції);
- суттєво впливає на найважливіші соціальні процеси - економічні, політичні, правові;
- має історичні витоки і глобальний характер;
- є соціальним, економічним, політичним, правовим, психологічним і моральним явищем;
- має властивість постійно видозмінюватися відповідно до соціальних реалій

Корупція як правова категорія це явище, яке випереджає розвиток суспільних відносин, таким чином засоби протидії швидко стають застарілими. Корупція складається з системи негативних поглядів, діянь службових осіб, управління, політичних партій та громадських організацій, які спрямовуються на задоволення особистих інтересів через використання свого службового становища, такі дії суперечать інтересам суспільства і держави в цілому. Таким чином корупція руйнує соціальну основу державності, виводить інтереси деяких окремих чиновників вище суспільних потреб та ідеалів населення.

Як зазначає Рогульський С.С., багато науковців розглядають корупцію не як правову категорію, а як соціальне явище, адже корумпована еліта не бажає відстоювати інтереси та захищати населення, застосування нелегітимних методів управління, економічне панування корумпованої влади, незаконний розподіл матеріальних ресурсів держави. Посадова особа є обов'язковою ознакою корупційних дій, умисна вина, корислива мета та наявність дії чи бездіяльності, бюрократизм та безвідповідальність, безкарність влади, виборче правосуддя, громадянське суспільство на низькому рівні розвитку, дефекти законодавства, існуючий культ грошей [20, с. 99].

Як ми бачимо, на сьогодні існує досить значна кількість точок зору на визначення цього явища, що вказує на складність феномену, що досліджується. Таким чином, питання дефініції корупції як правової категорії в сучасній науці залишається відкритим з огляду на різноманітність поглядів, а можливо недостатність знань про це явище на даному етапі розвитку науки.

Узагальнення проаналізованих тлумачень дає підстави сформулювати такі ключові положення:

- корупція як правова категорія - складне, багаторівневе, системно організоване явище, яке поєднує в собі різні складові, зокрема: управлінську, політичну, економічну, юридичну, соціальну, морально-етичну;

- корупція як правова категорія - це негативне суспільне явище, яке постійно й активно впливає на свідомість громадян та їхні особисті погляди, формує корисливі аморальні цінності, визначає корупційну субкультуру в суспільстві, руйнує суспільні відносини, зменшує ресурси та підриває довіру до держави;

- корупція як правова категорія охоплює вищий (елітарний), середній та низовий рівні державного управління, проникаючи в усі сфери і підсистеми суспільного життя, порушує права, зачіпає інтереси всіх соціальних груп і прошарків суспільства, вражає політику, економіку, соціальну сферу, культуру;

- корупція як правова категорія може бути політичною, економічною, адміністративною та побутовою, виникати організовано чи стихійно;

З огляду на викладене корупція як правова категорія - це явище, яке призводить до порушення прав людини, соціальної нерівності та виникнення соціальної напруженості, уповільнення економічного розвитку, загрожує національній безпеці держави [1, с. 51-52].

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна сказати, що корупція як правова категорія, як явище виникла дуже давно. Логічно це явище породжене появою держави і виникненням права, коли почали з'являтися посадові особи, що уповноважені були виконувати керівні функції в державі, але перші згадки про корупцію існували ще далеко до появи перших держав.

Корупція як правова категорія явище являє собою небезпечне економічне, політичне, правове, морально-психологічне явище, яке породжує несправедливість в суспільстві і є вже досить звичним для нашої країни, що просто неприпустимо. Сутність корупції як правової категорії полягає у тому, що вона має соціальну обумовленість, впливає на абсолютно усі сфери суспільного життя, відзначається транснаціональним характером, психологічними та моральними аспектами [21, с. 473].

Можемо констатувати, що корупція як правова категорія є складним і багатоаспектним явищем. Її соціальну сутність характеризують економічний, політичний, правовий, морально-психологічний та інші аспекти.

Корупцію як правову категорію сміло можна розглядати як діяльність, що пов'язане із протиправним використанням службових повноважень, сферою даного явища завжди є сфера державного управління, обов'язковою рисою є корислива спрямованість.

При дослідженні корупції як правової категорії потрібно виходити з того, що це незаконне використання посадовою особою своїх повноважень, з метою отримання вигоди для себе, своїх близьких або незаконне надання такої вигоди вказаній особі. Дефініція поняття корупції як правової категорії є збірним і об'єднує кілька правопорушень. У загальному вигляді корупцію як правову категорію можна вважати явищем, яке охоплює діяння, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

2.1. Доктринальні основи визначення поняття «корупція» як правової категорії

Поняття корупція як правова категорія обмежується загальними ознаками й характеризується відсутністю чітких формулювань, які дали б можливість виокремити суттєві ознаки цієї правової категорії. Її визначають як акт правопорушення державних службовців або як систему відповідних стосунків між певними посадовими особами та кримінальним середовищем на шкоду державним та суспільним інтересам.

Корупція як правова категорія є багатоаспектним поняттям, оскільки може мати прояв під час здійснення державотворення, у тому числі правотворення, публічного управління, господарської діяльності. Аналіз відповідної наукової літератури свідчить про те, що останніми роками науковці приділяли чималу увагу визначення поняття корупції як правової категорії, однак вони у своїх працях розкриваються лише окремі аспекти розуміння корупції як правової категорії. Доктринальне ж розуміння цього поняття на сучасному етапі розвитку українського суспільства залишається дослідженням не до кінця. Тож ми спробуємо синтезувати і розібратися з основними підходами формування поняття корупції як правової категорії, виокремити найбільш значущі думки науковців, які допоможуть нам розібратися з дефініцією поняття корупції як правової категорії.

Зазначений термін, як і будь-який інший, є елементом певної терміносистеми, наділення змістом того чи іншого терміна завжди означає розгляд його в певному пізнавальному контексті, у якому він набуває характеру поняття в межах досліджуваного явища. Однією з умов існування та застосування терміна

корупція як правова категорія є обов'язковість дефініції поняття, що висловлюється цим терміном. На практиці існують два основні підходи до формування наукового поняття. Перший - доктринальний, що ґрунтується на дослідженнях учених і фахівців у певній галузі. Другий - офіційний, або як його ще називають легальний, що базується на нормативних актах, міжнародних документах та інших джерелах, які мають юридичну силу. Спочатку звернемося до доктринального підходу і проведемо аналіз провідних думок вчених і науковців, щодо тлумачення поняття корупція як правова категорія.

Аналіз вживання терміна «корупція» в юридичній літературі засвідчує, що вченими висловлюється надзвичайно широке розмаїття думок щодо розуміння суті поняття корупції як правової категорії. При цьому вчені висвітлюють не тільки надзвичайно загальні, нечіткі формулювання, але й такі, що виключають, або доповнюють одне одного. Можна констатувати, що існує велика кількість визначень поняття корупція як правова категорія, але повної ясності і точності, щодо визначення даного поняття немає до цього часу. Найчастіше більшість науковців тлумачать поняття корупція як правова категорія, як підкуп і продажність посадових осіб, що відображається кримінально правовим поняттям «хабарництво», але при цьому існують і інші підходи до розуміння поняття корупції як правової категорії. Так наприклад одні автори вважають, що корупцією охоплюється будь-яке одержання хабара, інші, розглядають корупцію як систему систематично скоюваного організованого хабарництва. Дехто з дослідників заперечує той факт, що корупція проявляється лише в хабарництві, стверджуючи, що хабарництво лише набуло рис такого явища як корупція, інші автори вважають помилковим зведення корупції до хабарництва.

Розглядаючи дефініцію поняття корупції як правової категорії, можна побачити, що деякі фахівці трактують її в найбільш вузькому змісті слова як синонім «хабара», «підкупу», продажності посадових осіб (державних службовців) [22, с. 34].

Корупція як правова категорія розглядається і як елемент (ознака) або різновид організованої злочинності. Вона зводиться до структурного елементу, системоутворюючої ознаки або різновиду організованої злочинності. Корупційними проявами можуть визнаватися хабарництво, посадові зловживання в рамках організованої злочинності.

Простежується багатовимірність корупції як правової категорії, зокрема, Попов В. І. визначає корупцію як складне явище, що проявляється одразу в трьох аспектах: політичному, соціально-економічному та правовому [23, с. 56-57]. На думку Попова В., щоб більш чітко і детально розібратися з поняттям корупція як правова категорія його потрібно розглядати одразу в трьох аспектах, тоді на його думку ми можемо дійти висновку і дати нехай не універсальне, але узагальнене твердження поняття корупції як правової категорії.

Не лише Попов В. І. пропонує розглядати поняття корупції як правової категорії в трьох аспектах, до такого принципу тлумачення звертається і Тучак Р. М. Він розуміє правову природу корупції також через поєднання трьох аспектів:

- політичний аспект втілюється в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади та використанні їхніх можливостей для задоволення своїх злочинних потреб;

- соціально-економічний аспект полягає в спотворенні (викривленні) корумпованим держапаратом рішень держави із соціально-економічних питань, а також численними випадками допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління;

- правовий аспект корупції характеризує лобіювання інтересів у процесі законотворчої діяльності [24, с. 203-209].

З одного боку ми можемо погодитися з тим, що корупцію як правову категорію можна розглядати в трьох аспектах, а з іншого боку, такий розгляд корупції як правової категорії викликає низку зауважень. Навряд чи доцільно зводити правовий аспект корупції як правової категорії суто до порушень

процедури законотворчості, необхідно акцентувати увагу на тому, що домінування матеріального прояву неправомірної вигоди досі простежується в політичному аспекті корупції як правової категорії через категорію зловживання владою, посадовим чи службовим становищем. При цьому, зважаючи на сучасну соціально-політичну ситуацію в Україні, вагомого значення набуває з'ясування сутності корупції як правової категорії саме в політичному забарвленні. Але думку про розгляд дефініції поняття корупції як правової категорії при поєднанні трьох аспектів виключати не варто, нехай навіть така думка викликає низку зауважень.

Тихомірова Ю. А, Яблоков М.П., розглядаючи корупцію як правову категорію, визначають її як зловживання державною владою, посадовим та службовим становищем з метою отримання матеріальної і нематеріальної вигоди чи винагороди. Вона носить характер злочинної діяльності у політичній сфері, що призводить до дискредитації апарату державного управління. Тим самим завдаються матеріальні й моральні збитки державному устрою, репутації політичної влади, престижу країни на міжнародній арені. Корупція як правова категорія пов'язана з підкупом осіб, які перебувають на державній або громадській службі, з одержанням ними додаткових доходів, благ і переваг за вчинення умисних дій або бездіяльність. Так, Яблоков М.П. наголошує, що корупція як правова категорія передбачає систематичний підкуп посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади, громадських і політичних діячів, що спричиняє прийняття ними рішень, які порушують закон або неписані суспільні норми, їх здійснення часто на користь кримінальних структур [11, с. 342].

Лунєєв В.В., Мельник М.І. й інші, розглядають корупцію як правову категорію, як одну з функцій управління суспільством, які мають економічне підґрунтя. Як функція управління вона носить соціальне забарвлення, а за своєю сутністю - це економічна категорія. Ми можемо побачити що, вказані науковці однобічно оцінюють корупцію як правову категорію, надаючи їй лише економічного забарвлення, адже корупція як правова категорія є багатогранна,

оскільки має комплексний характер. Так її характеризують і Лунєєв В.В., і Мельник М.І., й інші вчені. Зокрема, Лунєєв В.В. зазначає: корупція як правова категорія - термін соціально-правовий, кримінологічний, що включає в себе злочини та порушення, пов'язані з використанням службового становища з особистою чи груповою метою [25, с. 9].

Розглядаючи корупцію як правову категорію можна побачити, що реалізації відбувається у гальмуванні прийнятті необхідних законів або прийняття таких, які дають можливість неоднозначного їх тлумачення. Ми можемо також побачити, що при розгляді корупції як правової категорії, в сутності вбачають суто правову структуру як первинну основу протиправної діяльності чи бездіяльності. Соціально-економічні та політичні чинники корупції як правової категорії є вторинними або надбудовою над її правовою основою.

Найвдаліше, на наш погляд, дефініцію поняття корупції як правової категорії запропонували Камлик М. І., і Невмержицький Є. В. Розкриваючи сутність корупції як правової категорії, вони вважали за доцільне законодавчо підтвердити дефініцію: корупція як правова категорія - це діяльність службовців, пов'язана зі зловживанням службовим становищем з метою отримання незаконних прибутків та пілг матеріального характеру. Розкриваючи багатоплановий характер цього зловживання, вони пов'язують її із організованою злочинністю, розглядаючи їх як єдине ціле [26, с. 71].

Кожен науковець розглядає корупцію як правову категорію через певну призму, але це не дає можливості повністю дослідити дане явище. На нашу думку, погляд кожного науковця не можна не брати до уваги, але вони розглядають корупцію як правову категорію дуже вузько, якби поєднати ці три аспекти в одне цілі і дослідити корупцію як правову категорію через поєднання трьох аспектів, то можливо ми повністю дослідили, корупцію як правову категорію.

Визначення змісту корупції як правової категорії має значення не тільки в теоретичному, а й у правозастосовчому аспекті, адже корупційна ситуація в

Україні стала загрозливою, охопивши всі ланки влади та верстви населення. А як ми можемо боротися з корупційними проявами, які існують з початку зародження суспільства не усвідомлюючи дефініції даного явища, адже вже було стільки спроб дати визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, а ми й досі не маємо одностайної думки.

Корупція як правова категорія впливає на процеси формування державної політики через політичну волю тих суб'єктів владних повноважень, які мають відношення до реалізації політичної волі, у тому числі й за напрямом протидії цьому негативному явищу. Наприклад, Мельник М. І., під корупцією як правовою категорією розуміє посадові зловживання суб'єктів, наділених політичною владою (політичних і державних діячів, публічних службовців вищого рівня), спрямовані на досягнення політичних цілей (утримання та зміцнення влади, розширення владних повноважень) та/або з метою збагачення [27, с. 69]. У цьому сенсі корупція як правова категорія є зумовлюючим фактором як корупційної спрямованості політичних діячів, так і антикорупційної діяльності держави. З іншого боку, запропонована вище дефініція може бути прийнятною суто для корупції в політичному сенсі, а не для визначення корупції взагалі, оскільки не відображає її правових характеристик.

Мірошник Ю. П., сприймає корупцію як правову категорію, як суто протиправну діяльність, що полягає в підкупі державних службовців і громадських діячів, хабарництві та зловживанні службовим становищем, розкраданні державного, колективного або приватного майна, нецільовому використанні бюджетних коштів, зайнятті чиновниками підприємницькою діяльністю, сприянні з корисливою метою комерційній діяльності певних осіб, наданні їм необґрунтованих переваг і пільг, призначенні на посади некомпетентних осіб [28, с. 138-145]. Необхідно наголосити на тому, що корупція як правова категорія в правовому вимірі спирається на закріплені в

правозастосовчих актах, об'єктивні склади правопорушень, але саме останні й визначають сутність корупційних діянь.

Мельник М. І. пропонує розглядати корупцію як правову категорію не тільки, як правове, а й як соціально-економічне та моральне явище, що завдає шкоди нормальному функціонуванню відносин в державі і суспільстві. Він розглядає корупцію як правову категорію, як багатоаспектне соціально-економічне, політичне, правове та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних учинків. Корупція як правова категорія на його думку це не стільки юридична, скільки соціальна та економічна проблема. Як правова категорія корупція, збірне правове поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень [29, с. 113-116]. Цей підхід вважається найвдалішим, бо корупцію як правову категорію не можна розглядати тільки в правовому аспекті. Адже, ігноруючи інші сторони корупції, які характеризують її як соціальне, політичне, економічне явище, неможливо повністю визначити природу походження поняття корупції як правової категорії. Мельник М. І., один з небагатьох вчених, які досліджують корупцію як правову категорію поєднуючи декілька аспектів.

Досить яскраву та образну характеристику корупції як правової категорії надав Кірпічников О.І.: «Корупція - це корозія влади. Як іржа роз'їдає метал, так корупція руйнує державний апарат і роз'їдає моральні основи суспільства. Рівень корупції - своєрідний термометр суспільства, показник його морального стану і можливості державного апарату вирішувати завдання не у приватних інтересах, а інтересах суспільства. Подібно до того, як для металу корозійна втома означає зниження межі його витривалості, так для суспільства втома від корупції означає зниження його опору» [30, с. 17].

Мазур І. І. зазначає, що корупція як правова категорія у широкому розумінні - це складне явище, що виникає у процесі реалізації тіньових економічних відносин між посадовими особами та іншими суб'єктами з метою задоволення

особистих інтересів через комерціалізацію суспільних благ і цінностей. Корупція як правова категорія у вузькому розумінні - це комерціалізація посадовими особами своїх функціональних обов'язків [31, с. 36].

Так, один з найвідоміших російських кримінологів Алексєєв А.І. свого часу попереджував про неможливість у сучасних умовах чітко інтерпретувати з правової точки зору поняття, що є предметом нашого дослідження [32, с. 259].

Найвдалішим вважається визначення корупції як правової категорії, запропоноване Терещуком О. В. Корупцію як правову категорію, він розуміє як діяльність особи, уповноваженої на виконання державних функцій чи прирівняної до неї особи, спрямовану на протиправне використання наданих їй повноважень або свого посадового становища та пов'язаних з ними можливостей для незаконного одержання від фізичних і юридичних осіб матеріальних благ, послуг, пільг, переваг або іншої вигоди матеріального чи нематеріального характеру, а також підкуп зазначених осіб фізичними і юридичними особами [33, с. 9]. Це визначення не зводиться винятково до протиправних діянь осіб, уповноважених на виконання державних функцій, воно розкриває іншу небезпечну сторону корупції надання матеріальних чи нематеріальних цінностей фізичними чи юридичними особами. Можна побачити, що Терещук О.В. один з небагатьох вчених який не конкретизує які саме особи можуть здійснювати корупційні правопорушення, адже такі злочини можуть скоювати будь-які особи задля покращення свого матеріального становища, це не обов'язково повинні бути державні службовці, це можуть бути і приватні виконавці. Тому спираючись на думку Терещука О.В., можна констатувати, що при подальшому розгляді корупції як правової категорії, варто звернути увагу саме на суб'єктів вчинення корупційних правопорушень і задля того, щоб отримати чітке визначення даного поняття внести їх в дефініцію визначення корупції як правової категорії.

На думку Мізерія А.І., корупція як правова категорія - "це соціальне явище, що полягає в розпаді суспільства й держави, коли державні (муніципальні)

службовці, а також особи, уповноважені на виконання як державних, так й інших управлінських функцій, в тому числі й в комерційному секторі, використовують своє службове положення, статус і авторитет займаної посади всупереч інтересам служби або інших осіб і встановленим нормам права і моралі, в корисливих цілях для особистого збагачення або в групових інтересах”. Основною особливістю цього визначення є те, що зміни, які відбулися за останні 15-20 років примусили автора включити у перелік суб’єктів корупційних проявів представників приватного сектору [34].

Як ми зазначали раніше для того, щоб чітко дослідити дефініцію поняття корупції як правової категорії, потрібно перш за все деталізувати суб’єктів, які здійснюють корупційні правопорушення. Тож ми цілком погоджуємося з думкою Мізерія А.І, про те що корупційні правопорушення можуть вчиняти не тільки посадові особи, але і інші особи задля покращення свого матеріального становища, або інших матеріальних чи нематеріальних благ. І тут постає питання яких саме осіб потрібно включити до списку, яких ми зараз зазначаємо як інші особи, і можливо коли буде детально розглянуто і розроблено список тих осіб, які будуть включенні до списку як особи які можуть здійснювати корупційні правопорушення, можливо саме тоді ми зможемо констатувати, що дане явище майже цілком досліджено.

Горшенков Г.Н. вважає, що корупція як правова категорія - “це негативне соціально-політичне явище, що виражається сукупністю аморальних дій, дисциплінарних проступків, цивільно-правових, адміністративних правопорушень, злочинів, що включають в себе морально-правовий розпад і використання в протиправних корисливих цілях державних службовців, народних депутатів та їх помічників, суддів, народних засідателів, посадових осіб шляхом стимулюючого підштовхування їх до протиправних діянь, а також самі такі діяння, що скоюються корумпованими особами” [35].

Корупція як правова категорія стрімко розвивається, випереджаючи розвиток суспільних відносин та заходів, спрямованих на протидію їй. Невмержицький Є. В., вказує на потребу подальшого поглибленого вивчення цього явища, його детермінантів і соціально-економічного простору поширення. У своїй монографії, він подає нове узагальнене визначення корупції як правової категорії, зазначаючи що це багатоаспектного діяння: «Це соціально небезпечне явище, змістом якого є система негативних поглядів, настанов і діянь службових осіб інститутів влади та управління, державних і недержавних підприємств, організацій і установ, політичних партій та громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих, групових або корпоративних інтересів шляхом використання свого службового становища, всупереч інтересам суспільства та держави» [36, с. 44-45].

На думку Багрія-Шахматова Л.В., корупція як правова категорія - це явище, яке вразило апарат державної влади і управління, пов'язане з його розладом, коли представники апарату незаконно використовують своє службове становище в корисливих цілях, для особистого збагачення всупереч інтересам служби [37, с. 23].

Частина науковців, у тому числі й іноземних, розглядає корупцію як правову категорію як явище багатоскладове, яке проявляється не тільки у конкретних діяннях, а й у плані відхилень поведінки посадових осіб від загальних соціальних і культурних цінностей суспільства. Так, на думку Яцків І. І., корупція як правова категорія в адміністративно-правовому розумінні являє собою систему публічних відносин, засновану на передбачених конкретним складом корупційного адміністративного правопорушення діяннях публічних посадових осіб [38, с. 12]. За іншим визначенням науковця, корупція як правова категорія - це комплексне поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень: кримінально-правових; адміністративно-правових; дисциплінарних. І вже цей факт пояснює наявність розмаїття, щоджо розуміння корупції як правової

категорії різними авторами і проблеми з формулюванням загального, єдиного визначення цього явища [39, с. 89].

Звичайно, що наведені визначення не є вичерпними як за кількістю, так і за змістом формулювань. Ми розгляну велику кількість думок вчених, щодо дефініції поняття корупції як правової категорії і проаналізувавши їх можна побачити, що більшість науковців пропонують розглядати корупцію не тільки як правове, а й як соціальне, економічне та моральне явище, що завдає шкоди нормальному функціонуванню моральних та правових відносин у суспільстві й державі. Цей підхід на нашу думку вважається найбільш вдалим, бо корупцію як правову категорію не можна розглядати тільки в правовому аспекті. Адже, ігноруючи інші сторони корупції як правової категорії, які характеризують її як соціальне, політичне, економічне явище, неможливо повністю здійснити правовий аналіз корупції як правової категорії. Але все-таки більшість вчених розглядають корупцію як правову категорію тільки в одному аспекті, звичайно казати, що це є помилковим твердженням ми не вправі, адже навіть якщо розглядати корупцію як правову категорію з позиції поєднання декількох аспектів дуже складно дійти висновків, щодо розуміння корупції як правової категорії. Звичайно, що ми схильні більше до того, щоб розглядати корупцію як правову категорію в поєднанні всіх аспектів задля того, щоб більш чітко розібратися з даним явищем.

Таким чином, дослідивши розвиток понятійно-категоріальних основ явища корупції як правової категорії у сучасній юридичній науці, можна зазначити, що науковцями та практиками недостатньо враховані факторні аспекти формування дефініції поняття корупції як правової категорії. Отже, у доктринальному розумінні корупція як правова категорія, являє собою суспільно небезпечне явище, зумовлене кризовими особливостями суспільного розвитку країни, яке характеризується свідомим порушенням правових і етичних норм у здійсненні владних повноважень посадовими особами, з одного боку, та зацікавленими суб'єктами - з другого, що призводить до негативних наслідків у всіх сферах

суспільного життя. Цей термін є ширшим від трактування корупції як правової категорії у концепціях багатьох науковців, проте він охоплює основні підходи до розуміння корупції як правової категорії. Водночас він дає основну характеристику корупції як правової категорії - порушення суспільних норм у процесі реалізації владних повноважень. Отже необхідно універсалізувати дефініцію поняття корупції як правової категорії не як злочину, а як явища, бо процеси, що об'єктивно існують у суспільстві, спричинені зловживанням службовим становищем державних службовців, потребують охоплення цим поняттям різних сфер життя суспільства, зокрема політичної, соціально-економічної та культурно-гуманітарної, коли внаслідок неналежного запобігання і боротьби з явищем корупції формується субкультура всередині державних службовців, які ототожнюють державну службу з можливістю систематично використовувати службове становище з метою особистої вигоди. У подальшому корупцію як правову категорію необхідно вивчати на міждисциплінарному рівні, коли методологічний апарат політичної, економічної та комплексу гуманітарних наук дадуть змогу категоріально збагатити юридичну науку у процесі ефективного комплексного вивчення корупції як правової категорії.

Ми можемо констатувати, що через свою багатогранність корупція як правова категорія є одним із тих явищ, за час існування якого застосовувалися різні наукові підходи до правового та наукового розуміння його сутності. Це пояснюється особливостями правової думки різних науковців, розвитком законодавства, а також різним сприйняттям корупції як правової категорії самим суспільством. Але протягом усього свого існування це явище має характерні особливості, воно шкідливе не тільки в правовому, але і в соціальному, економічному та інших аспектах.

Корупція як правова категорія це явище, що охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових

повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення інтересів власних чи третіх осіб. Але також варто наголосити на тому, що суб'єктами корупційних правопорушень можуть бути не лише особи, які уповноважені на виконання функцій держави, але і інші особи, які не є державними службовцями, але можуть у ході своєї професійної діяльності здійснювати корупційні правопорушення.

2.2. Офіційні (легальні) основи визначення поняття «корупція» як правової категорії

Аналіз вживання поняття корупція як правова категорія в юридичній літературі засвідчує, що вченими висловлюється надзвичайно широке розмаїття думок щодо розуміння суті цього явища. При цьому інколи висловлюються не тільки загальні, а й такі, що виключають одне одного. Справедливо зауважити, що існує багато різних поглядів, щодо дефініції поняття корупції як правової категорії, але говорити про те, що існує точність, щодо розуміння корупції як правової категорії ми не можемо.

Як ми вже зазначали раніше на практиці існують два основні підходи до формування наукового поняття. Перший - доктринальний, що ґрунтується на дослідженнях учених і фахівців у певній галузі. Другий - офіційний, легальний, що базується на нормативних актах, міжнародних документах та інших джерелах, які мають юридичну силу. Доктринальний підхід, щодо означення корупції як правової категорії, ми вже розглянули і можемо констатувати, що науковці і практики дають нам велику кількість думок, щодо дефініції поняття корупції як правової категорії, деякі з них є однотипні, але є й думки науковців, які заперечують думки інших, а також відкривають нам дане явище з іншого боку. Тепер проведемо аналіз нормативно-правових актів, для того, щоб виробити певні напрями, щодо праворозуміння корупції як правової категорії. Варто наголосити

на тому, що не всі нормативно-правові джерела, присвячені даному питанню мають дефініцію поняття корупції як правової категорії. Очевидно, що вплив історичної та національної специфіки зумовлює різне розуміння корупції як правової категорії та її трактування в законах і нормативно-правових актах. Незважаючи на тривалість існування корупції як правової категорії та надзвичайну її популярність у сучасних умовах, сформулювати універсальний підхід до розуміння корупції як правової категорії дуже непросто.

Одним із перших варіантів офіційного розуміння корупції як правової категорії з боку вищих органів державної влади України була законодавча пропозиція, яка містилась у листі КМУ від 2 квітня 1993 р. № 19-683/4, адресованому ВРУ з приводу виконання п. 2 згаданої вище постанови ВРУ Постанові від 23 січня 1993 р. «Про стан виконання законів і постанов ВРУ з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю», який передбачав необхідність законодавчого визначення зазначеного поняття. Цим листом пропонувалось передбачити у законі, що корупція - це «суспільне небезпечне діяння, що полягає в корисливому використанні посадовими особами свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей для збагачення, протиправного одержання матеріальних чи інших благ і переваг в особистих чи групових інтересах» [40].

Таким чином, корупція як правової категорії зводилась до конкретного суспільно небезпечного діяння (злочину), а точніше до посадового зловживання, яке по-перше мало корисливий характер, а по-друге було спрямовано на збагачення або протиправне одержання матеріальних чи нематеріальних благ і переваг в особистих інтересах чи інтересах певної групи осіб.

Розгляд дефініції поняття корупції як правової категорії, безпосередньо було визначено у законі, за багатьма ознаками наближалось до наведеного вище, хоча водночас і суттєво відрізнялось від нього. У прийнятому 5 жовтня 1995 р. ЗУ «Про боротьбу з корупцією» (ст. 1), воно сформульовано таким чином: «Під корупцією

в цьому Законі розуміється діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг» [41].

У прийнятій в Україні «Концепції боротьби з корупцією на 1998-2005 рр.» наводиться досить широке визначення корупції, яка являє собою сукупність різних за характером і ступеня суспільної небезпеки, проте єдиних за своєю суттю корупційних діянь та інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов'язаних із здійсненням цих діянь [42, с. 10]. Такий підхід є більш всеохоплюючим, ніж вузьке трактування корупції, дане в ЗУ «Про боротьбу з корупцією» 1995 р. як «діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг» (ст. 1) [41].

Основною формальною особливістю корупції як правової категорії є те, що воно має нормативно-правовий характер. Що стосується суті самої корупції як правової категорії, то її відзначає низка моментів:

- корупція як правова категорія розглядається як діяльність;
- така діяльність пов'язується із протиправним використанням службових повноважень;
- сфера цієї діяльності обмежується сферою державного управління;
- відзначається чітка визначена корислива спрямованість.

За формою прояву вона є близькою до одержання хабара, зловживання владою або посадовим становищем, хоча і не тотожна їм.

Значна кількість вчених і практиків, висловлюються про те, що дефініція поняття корупції як правової категорії, яке передбачене у ЗУ «Про боротьбу з корупцією», який був прийнятий 05 жовтня 1995 року, не зовсім вдалим. Про те, що це розуміння корупції як правової категорії не можна визнати досконалим і універсальним, оскільки воно відображає розуміння корупції у вузькому смислі і

може бути застосоване лише у контексті зазначеного закону, відзначали і окремі автори ЗУ «Про боротьбу з корупцією». Але фахівці, які працювали над підготовкою даного закону, відчували всю складність чіткого юридичного значення корупції як правової категорії, пропонувалися різні підходи, різні варіанти визначень. Вносились пропозиції взагалі відмовитися від загальної дефініції, слід зазначити, що ця пропозиція не була позбавлена підстав. Було й інші пропозиції, одна з таких пропозицій, яку пропонувалося це розглядати корупцію як правову категорію як злочин і передбачити даний злочин у Кримінальному кодексі України, а також закріпити спеціальну норму про відповідальність за корупційні правопорушення.

На законодавчому визначенні дефініції поняття корупції як правової категорії особливо наполягали керівники правоохоронних органів, які вбачали у відсутності такого визначення основну правову перешкоду ефективній протидії корупції. І хоча для більшості фахівців, що працювали в робочій групі по підготовці відповідних законопроектів, необхідність законодавчого визначення викликала великий сумнів, у результаті багатьох дискусій, у тому числі і на засіданні парламентської Комісії з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, було прийнято компромісне рішення - дати загальне визначення корупції як правової категорії і сформулювати основні види корупційних діянь, що знайшло своє відображення у ст. 1 ЗУ «Про боротьбу з корупцією» [41].

Таким чином, вказане законодавче визначення корупції як правової категорії - це результат певного компромісу, який за тодішніх умов, а саме стану вітчизняних наукових досліджень у сфері протидії корупції, мабуть, не міг мати принципово іншого рівня досконалості. Однак, незважаючи на власну недосконалість, це визначення все ж зіграло свою позитивну роль у загальному розумінні корупції як правової категорії.

З юридичної точки зору, корупція як правова категорія - це:

- підкуп чи продажність державних службовців;

- зловживання владою або посадовим становищем, здійснене в певних особистих інтересах;
- використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб;
- елемент (ознака) організованої злочинності.

Виходячи зі специфіки українського законодавства, що діяло у кримінологічному аспекті в той час, корупція як правова категорія характеризується вузьким набором ключових ознак:

- вона можлива лише у сфері діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування;
- її суб'єктом може бути тільки особа, наділена владою чи посадовими повноваженнями;
- корупційні відносини виникають внаслідок зловживання особою, наділеною владою чи посадовими повноваженнями, своїми повноваженнями. Тут вони виступають предметом торгу, в результаті якого суб'єкт одержує певні блага як матеріального, так і нематеріального характеру;
- корупцію складають лише такі діяння, які вчинені особою, наділеною владою чи посадовими повноваженнями, з метою задоволення корисливих власних або інтересів інших осіб. Неправомірність або й неетичність діянь посадової особи та їх спрямованість на задоволення корисливих інтересів по суті визначають, які саме діяння відносяться до категорії корупційних.

Таке визначення обмежує протягування до закону інших посадових осіб, що не є державними службовцями, але зловживають владою, що по суті заважає боротьбі з корупцією у повному масштабі.

У ЗУ «Про засади запобігання та протидії корупції», наводиться розширене визначення змісту корупції як правової категорії - «Використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи

інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей» [43]. Перевага цієї редакції закону в тому, що він розширює категорію осіб, що потрапляють під його дію: якщо у минулій редакції це були тільки державні службовці, то у новій редакції під його дію потрапляють всі особи, що мають службові повноваження, що має поліпшити ефективність боротьби з цим явищем.

Розглянуті нами нормативно-правові акти, втратили свою чинність, але вони мають вагоме значення при розгляді питання корупції як правової категорії. Ми не спираємося на ці закони, як на нормативно-правові акти, які мають юридичну силу ми розглянули їх для того, щоб побачити, як на законодавчому рівні в Україні розглядали визначали дефініцію поняття корупції як правової категорії раніше. І можна констатувати, що на рівні громадян країни корупція як правова категорія є обмежувальним фактором у забезпеченні їх гарантованими КУ правами і свободами людини та громадянина. Як наслідок, порушуються принципи рівності всіх перед законом та соціальної справедливості. Вона є тим чинником, який заміняє закон та встановлює свої правила в суспільстві. За таких умов громадяни втрачають віру в силу закону, державу та органи влади, які виступають від її імені та мають забезпечувати законні права громадян. Це призводить до деформації у свідомості громадян моральних та духовних цінностей.

З цього приводу Голосніченко І.П. зазначає, що корупційні діяння негативно впливають на права і свободи людини і громадянина. Державні послуги надаються не відповідно до закону, а за правилами організованої злочинної діяльності [44, с. 40-41].

За таких умов невелика категорія населення країни має необмежений доступ до забезпечення своїх прав і свобод, точніше, особистих приватних інтересів або

інтересів наближених до себе осіб, а інша, переважна більшість населення, таку змогу має тільки у формальному вигляді, тобто фактично можливості пересічного громадянина значно обмежені, або ж порядок їх забезпечення значно ускладнений [45, с. 10-11].

Тепер все-таки проаналізуємо чинні нормативно-правові акти, в яких надано дефініцію поняття корупції як правової категорії на законодавчому рівні. Останнє нормативне визначення корупції як правової категорії міститься у ЗУ «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Відповідно до цього закону, корупція - це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей;

корупційне правопорушення - діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність;

неправомірна вигода - грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав;

подарунок - грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової правопорушення, пов'язане з корупцією - діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність;

приватний інтерес - будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях [46].

Ми розглянули визначення поняття корупції як правової категорії, яке міститься в чинному ЗУ «Про запобігання корупції», також разом із поняттям корупція було розглянуто ряд понять, які подано в ЗУ «Про запобігання корупції». Дані поняття були розглянуті для того, щоб більш точно і детально розібратися з поняттям корупція як правова категорія, адже ці поняття близькі за змістом до поняття корупції як правової категорії і тому щоб не виникало плутанини, було проаналізовано поняття, які були представлені в ЗУ «Про запобігання корупції». Тому можна дійти висновку, що дефініція поняття корупції як правової категорії не є універсальним, адже ознаки, які притаманні корупції як правовій категорії притаманні і іншим видам правопорушення, а тому на нашу думку потрібно чітко відмежувати корупцію як правову категорію від інших корупційних проявів.

В попередньому питанні ми здійснювали аналіз доктринальних основ визначення поняття «корупції» як правової категорії і наголошували на тому, що незначна кількість науковців даючи визначення поняття корупції як правової категорії, розглядає суб'єктів, які можуть здійснюють корупційні правопорушення і яких може бути притягнуто до відповідальності за корупційні діяння. Натомість

відповідно до статті 3 ЗУ «Про запобігання корупції», суб'єктами які можуть здійснюють корупційні правопорушення можуть бути:

1. Суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону, є:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступник, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений із захисту державної мови, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки;

г) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої ради правосуддя, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії,

посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді);

д) особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, і центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику;

є) Голова, заступник Голови Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;

з) поліцейські;

и) посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим;

і) члени державних колегіальних органів;

ї) Керівник Офісу Президента України, його Перший заступник та заступники, уповноважені, прес-секретар Президента України;

й) Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його помічники, радники, помічники, радники Президента України (крім осіб, посади яких належать до патронатної служби та які обіймають їх на громадських засадах);

2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у пункті 1 частини першої цієї статті, члени Ради Національного банку України

(крім Голови Національного банку України), особи, які входять до складу наглядової ради державного банку, державного підприємства або державної організації, що має на меті одержання прибутку, господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі;

б) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом);

в) представники громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, інші особи, які входять до складу конкурсних та дисциплінарних комісій, утворених відповідно до ЗУ "Про державну службу", ЗУ "Про службу в органах місцевого самоврядування", інших законів (крім іноземців-нерезидентів, які входять до складу таких комісій), Громадської ради доброчесності, утвореної відповідно до ЗУ "Про судоустрій і статус суддів", і при цьому не є особами, зазначеними у пункті 1, підпункті "а" пункту 2 частини першої цієї статті;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, - у випадках, передбачених цим Законом;

4) кандидати на пост Президента України та кандидати у народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому законом [46].

Закон України «Про запобігання корупції» дає нам чіткий перелік суб'єктів корупції, його не можна назвати вичерпним, адже його можна продовжити. В

цьому переліку зазначені особи на яких покладено виконання функцій держави або місцевого самоврядування і лише в одному з пунктів зазначено осіб, які не є державними службовцями чи посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги, але на нашу думку саме цей пункт вимагає перегляду і доповнення. Тому що будь-яка особа чи то державний службовець чи приватний нотаріус, або навіть лікар, який отримує матеріальні чи не матеріальні блага для покращення свого матеріального становища, стає учасником корупційних правопорушень. Звичайно це є позитивним зрушенням, те що в ЗУ «Про запобігання корупції» міститься перелік осіб, які є суб'єктами корупційних правопорушень, адже так ми можемо більш детально дослідити корупцію як правову категорію.

Дослідження нормативно-правової бази останніх років дозволяє зробити висновки про деякі позитивні зрушення, щодо визначення дефініції корупції як правової категорії. Очевидно, що законодавче визначення є особливим з огляду на те, що воно не є універсальним і не охоплює всієї сукупності корупційних проявів, за які національне законодавство передбачає відповідальність. Зазначену дефініцію корупції як правової категорії сформульовано лише для потреб ЗУ «Про запобігання корупції». Як ми бачимо, на сьогодні існує досить значна кількість точок зору на визначення цього явища, що вказує на складність феномену, що досліджується.

Надання конкретного визначення дефініції корупції як правової категорії не є «панацеєю» від вчинення корупційних діянь, і не надає додаткових підстав для притягнення винних осіб до відповідальності. Введення законодавчого визначення вказаного терміну не покращило ситуацію у сфері протидії та зменшення проявів корупцію, що було прогнозованим та зрозумілим відразу. Звідси чітке окреслення правової сутності корупції як правової категорії є необхідним не для підвищення рівня та результативності антикорупційної діяльності, а для налагодження механізму такої діяльності. Оскільки правове поняття корупції як правової

категорії є фундаментальною структурною одиницею, що зв'язує всі інші елементи державно-правового механізму протидії корупції із безпосередніми реальними формами прояву корупції. Правове поняття корупції як правової категорії не є відірваним від реальності науковим визначенням, яке надає узагальнюючу характеристику чи в цілому описує явище. Воно відображає реально існуюче явище та вводить його в межі правового поля.

Отже, на підставі викладеного вважаємо, що хоча більшість визначень дефініції поняття корупції як правової категорії достатньо обґрунтовані, враховують специфічні особливості окремих економічних і соціальних систем, не суперечать одне одному, проте вони нерідко відображають лише окремі сторони об'єкта, що вивчається. Це пояснюється тим, що корупція як правова категорія багатоаспектне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

3.1. Міжнародні стандарти дефініції поняття корупції як правової категорії

В попередніх розділах ми досліджували історію виникнення корупції як правової категорії від найдавніших часів і до сьогодення, потім ми шукали відповіді на питання як же науковці визначають дефініцію поняття «корупції» як правової категорії і побачили велику кількість думок, щодо розуміння корупції як правової категорії. Ми не оминули і норми законодавства, розглянули визначення, які закріплено в ЗУ «Про запобігання корупції», а також розгляну попередні законодавчі акти в яких було закріплено визначення поняття корупції як правової категорії. Розглянувши велику кількість думок, які пропонують нам науковці і законотворці ми зрозуміли, що корупція як правова категорія не є таким простим як може здатися на перший погляд явищем, адже дослідження, щодо сутності корупції як правової категорії тривають вже не один рік, але і донині немає одностайної думки, щодо визначення дефініції поняття корупції як правової категорії.

Ми дослідили норми національного законодавства і думки провідних вчених і науковців, тепер на нашу думку варто звернутися до міжнародних стандартів, для того щоб більш детально розібратися з корупцією як правовою категорією і можливо зробити висновки на основі досліджуваних даних про дефініцію поняття корупції як правової категорії і сказати чи можливо зараз проаналізувавши стільки думок дійти згоди щодо практичного і універсального розуміння корупції як правової категорії.

Незважаючи на тривалість існування корупції як правової категорії та надзвичайну її популярність у сучасних умовах, сформулювати універсальне визначення дефініції поняття корупції як правової категорії непросто. До того ж, у суб'єктів міжнародної нормотворчості відсутня єдина позиція щодо цінності дефініцій, тому в одних ситуаціях їм приділяють значну увагу, а в інших - їх ігнорують. Так, Конвенція ООН проти корупції (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 р.) містить дев'ять таких дефініцій: «державна посадова особа», «іноземна державна посадова особа», «посадова особа міжнародної організації», «майно», «доходи від злочину», «призупинення операцій (заморожування)», «конфіскація», «предикатний злочин», «контрольована поставка». Звісно, головною тут повинна бути дефініція поняття «корупція», що, як не дивно, не відображено [47].

Таку ситуацію, коли в міжнародно-правових актах не надано визначень центральних (ключових) для сфери дії цих актів понять, іменують у науковій літературі як дефектність дефініцій [48, с. 87].

У міжнародно-правових документах присутні різні підходи до розуміння корупції як правової категорії. Це поняття в загальноприйнятому розумінні вперше було сформульовано на 34-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН 1979 року. Так, у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятому на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 р., зазначено, що корупція «... передбачає здійснення або нездійснення будь-якої дії під час виконання обов'язків або через ці обов'язки внаслідок подарунків, які вимагають або приймають, обіцянок і стимулів, або їх незаконне отримання щоразу, коли наявна така діяльність або бездіяльність». Водночас зазначено, що «поняття корупції слід трактувати в межах національного права» [49].

Міждисциплінарна група по корупції РЄ дала ще більш широке робоче визначення: корупція як правова категорія являє собою хабарництво і будь-яку іншу поведінку осіб, яким доручене виконання визначених обов'язків у

державному чи приватному секторі і яке веде до порушення обов'язків, покладених на них по статусу державної посадової особи, приватного співробітника чи агента іншого роду відносин і має на меті одержання будь-яких незаконних вигод для себе й інших [30, с. 21]. У даному випадку суб'єктом корупційних діянь може бути не тільки посадова особа.

Вважаємо, що це формулювання найбільш коректне, і дозволяє досягнути корупцію як правову категорію у всіх її видах та проявах, незалежно від форми власності та діяльності.

У резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією», поширеній на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинності (Гавана, 1990 р.), корупцію як правову категорію визначено як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що виявляється в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності» [50].

Страсбурзька конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію від 4 листопада 1999 р. тлумачить дефініцію поняття корупції як правової категорії як «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, що порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, яка отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [51].

Рішення РЄЄ «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі» № 568 від 22 липня 2003 р. не містить дефініції поняття корупції як правової категорії, проте розкриває поняття «активної» та «пасивної» корупції. Зокрема, активну корупцію визначено як діяння, що полягає в обіцянці, пропозиції або наданні, безпосередньо або через третіх осіб, особі, яка здійснює на будь-якій підставі керівну функцію або роботу на користь організації, що належить до приватного сектора, неналежної вигоди будь-якого характеру, призначеної йому самому або третій

особі, для того, щоб ця особа, порушивши свої обов'язки, учинила дію або утрималася від цього, а пасивну - як діяння, коли під час здійснення на будь-якій підставі керівної функції або роботи на користь організації, що належить до приватного сектора, особа пропонує або отримує, безпосередньо або через третіх осіб, неналежну вигоду будь-якого характеру, призначену їй або третій особі, або приймає обіцянку такої вигоди для того, щоб, порушивши свої обов'язки, вона вчинила певні дії або утриматися від них [52].

Прагнучи надати узагальнену дефініцію корупції як правової категорії, ООН у довідковому документі щодо боротьби з корупцією визначає це явище як зловживання державною владою для задоволення особистих інтересів [53, с. 172].

Варто зауважити, що відсутність чітко закріплених правових визначень стосується не тільки розуміння корупції як правової категорії, а й спостерігається загалом у міжнародних договорах, зокрема в правовій системі ЄС, що характеризується в науковій літературі як «гнучкість» закріплених у законодавстві правових норм. Ця гнучкість слугує досягненню компромісу між потребами правової визначеності, з одного боку, і потребами ситуативної справедливості з іншого. Аналогічну думку обстоював Аристотель, вважаючи, що право, як і міра зі свинцю, може, з одного боку, «набувати контурів каменю й мати його вагу», а з іншого залишатися м'яким і здатним до зміни [54].

Цілковита визначеність дуфініції поняття корупція як правова категорія в міжнародно-правових актах може бути навіть небажаною: встановлення меж обсягу та змісту таких понять позбавляє право можливості легко пристосовуватися до національних умов. Так, у пояснювальній записці до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією зазначено «... те, чи кваліфікуватиметься якась практика як «корупційна» і чи тому засуджуватиметься суспільною мораллю, залежить від конкретної держави» [55].

Сучасного розуміння корупція як правова категорія набув у міжнародних документах у 70-90-х роках минулого століття, зокрема у резолюції «Практичні

методи боротьби з корупцією», підготовлений секретаріатом VIII Конгресу ООН в 1990 р., на якому розглядалися питання попередження злочинності і ставлення до правопорушників. У розділі «Корупція в державному управлінні» зазначається, що проблеми корупції у державній адміністрації мають загальний характер, і їх згубний вплив відчувається у всьому світі [56, с. 37].

У антикорупційних міжнародних договорах таких як Конвенція ООН про корупції 2003р. [47] і Конвенція РЄ про кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення 1999р. [57] містять дефінітивні норми, які після ратифікації цих документів нашою країною в 2006р. стали обов'язковими для української правової системи.

Так, за визначенням РЄ, корупція як правова категорія являє собою хабарництво і будь-яку іншу поведінку осіб, яким доручено виконання певних обов'язків у державному чи приватному секторі, що веде до порушення обов'язків покладених на них за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента і має на меті одержання будь-яких незаконних вигод для себе та інших [52].

Міжнародно-правові визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, що використовуються в документах ООН і РЄ, розглядають її як зловживання владою або поняттям довіри заради персональних привілеїв чи на користь привілеїв іншій особі або групі осіб, до яких спостерігається відношення лояльності. З цього визначення ми можемо побачити, що корупція виходить за межі підкупу і охоплює численні форми незаконного привласнення публічних коштів для приватного використання.

Міжнародна організація Independent Commission Against Corruption у міру ускладнення розуміння корупції як правової категорії, окрім хабара і підкупу, відносить цілий спектр посадових порушень і злочинів, які розглядаються як окремі випадки корупції. При цьому термін корупція стає чисто номінальним і вживається для позначення конкретних протиправних дій, пов'язаних з

використанням суспільних ресурсів у тому числі і влади для досягнення індивідуальних цілей [58, с. 115].

Аналіз міжнародних норм показав нам, що не тільки національне законодавство має певні проблеми з визначенням дефініції поняття корупції як правової категорії. Ці проблеми присутні і в міжнародних нормах, які мають як схожі думки щодо визначення поняття корупція як правова категорія, так і думки, які суперечать одне одному.

Так наприклад аналіз зазначених міжнародних документів спрямованих на протидію корупції засвідчує наявність різних підходів щодо її розуміння. Відповідно до Довідкового документу ООН про міжнародну боротьбу з корупцією: «Корупція як правова категорія - це зловживання державною владою з метою отримання вигоди в особистих цілях [59, с. 81]. З цього визначення випливає, що корупція як правова категорія виходить за межі хабарництва. В інших міжнародно-правових документах корупція як правова категорія зводиться до підкупу посадових осіб. «Хоча поняття корупції,- говориться в Кодексі поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1917р., вказано що розуміння корупції як правової категорії повинно визначатися національним правом і визначення дефініції поняття «корупції» як правової категорії потрібно розуміти у вчиненні або невчиненні будь-якого діяння при виконанні обов'язків або через ці обов'язки в результаті вимагання або отримання подарунків, обіцянок або стимулів чи їх незаконне одержання кожного разу, коли має місце така дія або бездіяльність [60, с. 239].

Міждисциплінарна група з корупції РЄ дала ще більш широке розуміння дефініції поняття корупції як правової категорії. Зазначається, що корупція як правова категорія є хабарництвом і будь-якою іншою поведінкою особи, яким доручено виконання певних функцій і обов'язків у державному або приватному секторі, що призводить до порушення обов'язків, покладених на них за статусом

державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента або іншого роду відносин і має за мету отримання будь-яких незаконних вигід для себе та інших. Міжнародні експерти ЄС визначають загальне розуміння корупції як правової категорії, як зловживання державними службовцями політичною владою з метою збагачення [61].

Визначення дефініції поняття корупції як правової категорії міститься і в підписаній Україною Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000р. Це визначення згідно з чинним законодавством, після ратифікації даного документа слід вважати офіційним, і йому повинно відповідати українське законодавство. У цьому документі корупція як правової категорії розуміється, як обіцянка, пропозиція або надання публічній посадовій особі, вимагання або прийняття публічною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи чи інших фізичних чи юридичних осіб з метою вчинення посадовою особою будь-якого діяння чи бездіяльності при виконанні своїх посадових обов'язків. Отже, саме це, останнє конвенційне визначення дефініції поняття «корупції» як правової категорії повинно було бути покладеним в основу національної імплементації. Проте Україна також підписала Конвенцію РЄ про корупцію в контексті цивільного права від 4 листопада 1999р., в якій корупцію як правову категорію визначено як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливість її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду або поведінку такої особи [62, с. 4-5].

Як бачимо, підходи до визначення дефініції поняття корупції як правової категорії в конвенціях дещо різні. Конвенція РЄ більш широко трактує корупцію як правову категорію і визначає її наявність у приватному секторі, чого немає в Конвенції ООН і що не є характерним для сучасної української науки.

Недостатність чіткості розуміння корупції як правової категорії у вітчизняному та зарубіжному законодавстві зумовила певні дискусії в наукових колах та серед юристів-практиків. Зокрема, викликає занепокоєння норма про те, що фактом корупційного діяння вважається навіть прийняття обіцянки (пропозиції) неправомірної вигоди або сама обіцянка (пропозиція) надання неправомірної вигоди. Отже, за логікою законодавця, достатнім для вчинення правопорушення є одержання у будь-якій формі (усно, письмово чи будь-яким іншим чином) згоди на одержання (надання) неправомірної вигоди, і якщо факт «письмової обіцянки» можна підтвердити за наявності відповідного письмового доказу, то усна пропозиція чи усне її прийняття буде підтверджувати вкрай важко.

У сучасному міжнародному праві поступово прийнятним стало широке розуміння корупції як правової категорії, з точки зору якої її розуміють як службове зловживання, яке не зводиться лише до підкупу державних службовців. На національному рівні підходи до визначення дефініції поняття корупції як правової категорії різняться. У більшості держав дефініція поняття корупції як правової категорії, розкривається через склади окремих правопорушень. Загалом у законодавстві більшості країн світу можна відзначити тенденцію до розширення розуміння корупції як правової категорії, яке виходить за межі хабарництва і охоплює такі корупційні прояви, як непотизм (кумівство), патронаж, численні форми незаконного привласнення публічних коштів. Для вітчизняної правової системи дефініція поняття корупції як правової категорії відносно нове і не цілком визначене. Наявність нормативного визначення корупції зовсім не необхідна для кваліфікації діянь як корупційних. Важливо визначення складів корупційних правопорушень. Отже, на підставі викладеного вважаємо, що хоча більшість визначень дефініції поняття корупції як правової категорії достатньо обґрунтовані, враховують специфічні особливості окремих економічних і соціальних систем, не суперечать одне одному, проте вони нерідко відображають лише окремі сторони об'єкта, що вивчається. Це пояснюється тим, що корупція як правова категорія є

багатоаспектне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків, а отже, досить складно досліджувати корупцію як правову категорію, так щоб дане явище відрізнялося б від інших корупційних явищ, а також від таких, що не є корупційними в усіх випадках.

Ми розглянули, як в міжнародних нормах визначають дефініцію поняття корупції як правової категорії, побачили що є спільного з українським законодавством, а що є відмінного. Аналіз міжнародних норм має допомогти нам при подальшому дослідженні і вдосконаленні норм національного законодавства. Ми можемо використати позитивну практику, щодо визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, яка закріплена в міжнародних актах, а також взяти ефективні методи боротьби з даним явищем, які позитивно зарекомендували себе в європейських країнах

На нашу думку в контексті даного питання варто розглянути декілька підходів до визначення поняття дефініції корупції як правової категорії, які існують в деяких країнах світу, для того щоб зрозуміти чи виникають в інших країнах проблеми з дефініцією поняття корупції як правової категорії, проаналізувати як в них розуміють явище і чи надають трактування взагалі. Адже питання визначення дефініції поняття корупції як правової категорії краще всього розглядати в порівнянні, для того щоб можна було виокремити ефективні методи і прийти до висновків, які допоможуть при подальшому дослідженні даного питання.

На національному рівні підходи до визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, є різними і можуть бути притаманні лише в деяких країнах. Так наприклад у законодавстві таких країн як, Фінляндії та Данії, дефініція поняття корупції як правової категорії взагалі не використовується. В деяких країнах дефініція поняття корупції як правової категорії розкривається через склади окремих правопорушень. Так наприклад у Франції дефініція поняття корупції як правової категорії, охоплює сукупність приблизно 20 складів кримінальних

злочинів. Вони встановлюють такі кваліфікуючі ознаки, як надання необґрунтованих благ, неправомірне використання власності або довіри компанії [63, с. 19].

Ще один підхід до визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, використовується в законодавстві Іспанії, коли крім формально-юридичних критеріїв у ньому включаються етичні критерії чесності, нейтральності, незалежності, відкритості, служіння суспільним інтересам [64, с. 20].

Законодавство Португалії до кваліфікуючих ознак корупції як правової категорії, зараховує отримання не тільки відчутних (упредметнених), але і невлених переваг і благ [63, с. 19].

Розглянувши декілька прикладів ми можемо побачити, що в кожній країні є свої відмінності у визначенні дефініції поняття корупції як правової категорії, в одних країнах дане явище взагалі не розглядається, в інших корупцію як правову категорію зводять до сукупності правопорушень, або розглядають його не тільки з юридичної позиції, а з позиції моралі.

Ми проаналізували міжнародні норми і документи і побачили, як в них визначають дефініцію поняття корупції як правової категорії, також ми проаналізували бачення корупції як правової категорії в деяких країнах світу.

При дослідженні і аналізі національного законодавства, а також думок провідних вітчизняних і зарубіжних вчених ми окрім визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, розбиралися з суб'єктами корупційних правопорушень, адже як ми вже зазначали питання суб'єктів корупції не досліджено належним чином. В національному законодавстві, а саме в ЗУ «Про запобігання корупції» є чіткий перелік суб'єктів корупційних правопорушень, але він не є вичерпним, науковці дане питання майже не розглядають, лише окремі наукові праці вчених були присвячені розгляду даного питання. Тож на нашу думку необхідно проаналізувати міжнародні акти і дослідити питання щодо

суб'єктів корупційних правопорушень. Цей аналіз на нашу думку дасть змогу доповнити перелік суб'єктів корупційних правопорушень, який міститься в чинному ЗУ «Про запобігання корупції», це дасть змогу більш чітко розібратися як з дефініцією поняття корупції як правової категорії, так і зі злочинами, які варто вважати корупційними і доповнити перелік осіб, щоб чітко розуміти хто може бути притягненим до відповідальності за корупційні правопорушення

Конвенції ООН і РЄ суттєво розширюють коло суб'єктів корупційних правопорушень, порівняно з українським законодавством. Конвенція РЄ про боротьбу з корупцією відсилає до визначення понять «посадова особа», «публічна посадова особа», «мер», «міністр», та «суддя», які містяться в національному законодавстві держави, на території якої особа виконує надані функції [57]. Крім того, суб'єктами відповідальності за корупційні прояви також визнаються державні посадові особи будь-якої іншої держави, члени іноземних представницьких органів, члени міжнародних парламентських асамблей, посадові особи міжнародних організацій, судді і посадові особи міжнародних судів, особи які обіймають керівні посади в приватних підприємствах або працюють на них в будь-якій якості. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності суб'єктами корупції визнає: публічних посадових осіб, іноземних публічних посадових осіб або міжнародних цивільних службовців, співучасників вчинення будь-якого злочину визнаного таким у конвенції [65].

Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003р. суб'єктами корупційних правопорушень визнає: публічних посадових осіб, іноземних публічних посадових осіб, посадових осіб публічних міжнародних організацій, суддів, працівників судових органів, прокурату [47].

Переглянувши певні міжнародно-правові документи в яких вказано суб'єктів корупційних правопорушень, можемо побачити, що окрім більш широкого, порівняно з чинним законодавством України, визначення суб'єктів корупційних правопорушень, Конвенція РЄ не виключає кримінальної

відповідальності за корупційні злочини юридичних осіб. З цього означення можна побачити, що суб'єктом корупційних діянь може бути не тільки посадова особа, як це закріплено в українському законодавстві, а також юридичні особи.

У сучасному міжнародному праві поступово прийнятним стало широке розуміння корупції як правової категорії. Її розуміють як корисливе службове зловживання, яке не зводиться лише до підкупу державних службовців. На національному рівні підходи до розуміння корупції як правової категорії різняться. У більшості держав дефініція поняття корупції як правової категорії розкривається через склади окремих правопорушень. Загалом у законодавстві більшості країн світу можна відзначити тенденцію до розширення визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, яке виходить за межі хабарництва і охоплює такі корупційні прояви, як «непотизм», «патронаж», численні форми незаконного привласнення публічних коштів. Для вітчизняної правової системи це є дещо новим і є не до кінця вивченим, так наприклад такі поняття як «непотизм», «патронаж» і не мають юридичного закріплення в нормативно правових актах, а це на нашу думку є одним з проявів корупції. Однак навряд чи відсутність нормативного закріплення даних визначень створює перешкоди у правозастосовчій діяльності. Наявність нормативно закріпленого визначення певних понять, зовсім не необхідна для кваліфікації діянь як корупційних, але це допомогло б у сприйнятті і розумінні, які дії є корупційними проявами, а які такими не являються.

Отже, на підставі викладеного вважаємо, що хоча більшість визначень дефініції поняття корупції як правової категорії достатньо обґрунтовані, враховують специфічні особливості окремих правових систем, не суперечать одне одному, проте вони нерідко відображають лише окремі сторони об'єкта, що вивчається. Це пояснюється тим, що корупція як правова категорія багатоаспектне явище, яке включає в себе не тільки правовий аспект, а й соціально-економічний, політичний та моральний, а отже, досить складно аналізувати корупцію як

правову категорію тільки з правової точки зору. Даний аналіз міжнародно-правових актів, дав нам можливість по-іншому оцінити корупцію як правову категорію з міжнародно-правової точки зору, а також в подальшому виробити напрями, щодо вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії, а також при аналізі певних міжнародних норм, також ми дійшли висновків про необхідність внесення змін до чинного законодавства.

3.2. Напрями вдосконалення вітчизняного праворозуміння корупції як правової категорії

Сучасний стан суспільства, його соціально-економічної й політичної системи, наявність різних форм власності, безліч суспільних рухів і політичних партій викликає необхідність перегляду основних правових понять, які стосуються сфери службових відносин, що або розуміються як суто державні, або тлумачаться у широкому сенсі. Тому з огляду на сучасний стан суспільства потрібно деталізувати дефініцію поняття «корупції» як правової категорії, яке буде загальним і зрозумілим для всіх верств населення.

У всьому світі корупція визнається великою проблемою для держави та її розвитку, хоча завжди була притаманна майже всім суспільствам. Незалежно від статусу та рівня розвитку країни, наявність на державній службі корупційних проявів підриває легітимність влади, загрожує фундаментальним цінностям суспільства та її суверенітету, викликає недовіру з боку інших держав та унеможливорює їх співпрацю. Майже в кожній країні державна служба є показником її розвитку та безпосередньо «обличчям» держави. Здатність державної служби ефективно протидіяти корупційним проявам спонукає її до вдосконалення своїх інститутів.

Проблема праворозуміння корупції як правової категорії, донині залишається ключовою як для юриспруденції так і для наукових роздумів. Питання щодо визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, донині є дискусійним, оскільки його розуміння не є загальноприйнятим. Корупція в широкому розумінні - позначає негативне явище, притаманне публічному апарату управління, що полягає в деградації владних структур, умисному використанні державними та муніципальними службовцями, іншими особами, уповноваженими на виконання державних функцій, власного службового становища, статусу й авторитету займаної посади з корисливою метою для особистого збагачення чи в групових інтересах.

Важливим аспектом сучасної державної правової політики в Україні є реформування системи запобігання і протидії корупції. Досягнення успіхів у цьому процесі є ключовою передумовою для формування у суспільстві довіри до влади та її інституцій, зростання економічного потенціалу держави, покращення добробуту громадян України. Одним із основних питань, яке не має на сьогодні у теорії та практиці чіткого й однозначного вирішення, є розуміння корупції як правової категорії. Так, зокрема, у дефініцію поняття корупції як правової категорії дослідниками вкладається різноманітний зміст, починаючи від елементарного зведення корупції до такого злочину, як одержання чи надання неправомірної вигоди (хабара), та закінчуючи визначенням її за допомогою загальних формулювань, які не містять конкретних ознак складу правопорушення. Крім того, залишається відкритим також питання щодо можливості дати визначення не тільки корупції як правової категорії, а закріпити і інші поняття, які нададуть можливість чітко окреслити коло корупційних правопорушень.

При дослідженні дефініції поняття корупції як правової категорії, було проведено аналіз великої кількості точок зору, від загальних і до таких які виключають одне одного, або відкривають дане явище з іншої сторони. Ми ж все-таки маємо схилитися до офіційного визначення, яке дає нам законодавець. У ЗУ

«Про запобігання корупції», законодавець розмежовує поняття «корупція», «корупційне правопорушення» та «правопорушення, пов'язане із корупцією». Але як ми вже зазначали, потрібно внести деякі зміни до національного законодавства, а саме надати юридичного значення таким термінам, як «непотизм» і «кронізм». Можна побачити, що дефініція поняття корупції як правової категорії в розумінні даного Закону зводиться не до конкретного суспільно небезпечного чи суспільно шкідливого діяння, а виступає лише як критерій для визначення ступеня суспільної небезпеки (шкідливості) того чи іншого діяння. Вбачається, що зведення корупції як правової категорії лише до певних суспільних відносин із надання чи отримання неправомірної вигоди значно звужує соціально-правову сутність цього явища та фактично перетворює його на ознаку об'єктивної сторони того чи іншого правопорушення.

Зважаючи на дискусію, яка точиться навколо визначення дефініції поняття «корупції» як правової категорії, Шайо А., зазначає, що вона, є марнуванням часу, оскільки ніколи не буде досягнуто згоди з жодною дефініцією [66, с. 11]. Доповнюючи це підкреслимо, що велика кількість поглядів на визначення дефініції поняття «корупції» як правової категорії, неоднозначність думок щодо її складових елементів та сфер існування в суспільстві призводить до вад і помилок, пов'язаних з вивченням явища корупції як правової категорії. З цього приводу Заброда Д. зауважив, що безліч тлумачень досліджуваного поняття, а також значна кількість її форм не дають змоги чітко розмежовувати подібні за ознаками з цим явищем суспільно небезпечні прояви, а також призводять до «розмитості» розуміння корупції як об'єкта наукового дослідження [67, с. 271-279].

Дослідження показують, що в Україні усвідомлення корупції як правової категорії, значно відстає від сучасних уявлень про корупцію. Загальна характеристика українського законодавства демонструє наявність серйозних вад та прогалин. Передусім у ньому відсутня правова ідеологія, побудована з урахуванням розуміння корупції як правової категорії, яке є складовою

суспільного явища. Тому необхідно проаналізувати певні напрями праворозуміння корупції як правової категорії.

Щоб розібратися з даним дефініцією необхідно виокремити певні напрями для праворозуміння корупції як правової категорії. Зараз ми розглянемо загальні напрями, які притаманні не тільки для дефініції поняття корупції як правової категорії, а потім спробуємо все-таки виокремити напрями вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії.

Важливе значення мають сучасні наукові напрями праворозуміння корупції як правової категорії, яким і присвячене це питання. Отже, існує кілька підходів до сучасних наукових напрямів праворозуміння:

- аксіологічний або як його ще називають, ідеологічний це вихідна форма буття права за яким, право це не тільки тексти закону, а система ідей або понять про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, природні умови їх виникнення та реалізації, порядок і форми захисту, які є в громадській свідомості й орієнтовані на моральні цінності. При такому підході право і закон розмежовуються, пріоритет надається праву як нормативно закріпленій справедливості, а закон розглядається як його форма, покликана відповідати праву як його змісту;

- позитивістський або нормативний, також є вихідною формою буття права, але норми права, викладені в законах та інших нормативних актах. При такому підході відбувається ототожнення права й закону. Водночас нормативне праворозуміння орієнтує на такі властивості права, як формальна визначеність, точність, однозначність правового регулювання;

- соціологічний напрям, який виявляється в діях і поведінці людей. За такого підходу правом визнається його функціонування, реалізація, в житті у сформованих і таких, що формуються, суспільних відносинах, а не його створення правотворчими органами у формі закону та інших нормативно-правових актів. Прихильники цього підходу ототожнювали самостійні процеси правотворчості й

застосування права, тоді як умовою дотримання та забезпечення режиму законності може бути діяльність правозастосувальника в межах, установлених законом.

Розглядаючи питання про можливість поєднання основних напрямів праворозуміння та формування на їх основі єдиного інтегративного (або багатоаспектного) розуміння дефініції поняття корупції як правової категорії, зазначимо, що із світоглядноціннісних методологічних позицій, на яких ґрунтуються природно-правовий, юридико-позитивістський і соціологічний типи праворозуміння, це зробити неможливо.

Сучасні наукові погляди, щодо вдосконалення праворозуміння корупції, як правової категорії, доцільно розподілити за такими напрямками:

- історико-теоретичний напрям, який передбачає інтеграцію міжнародних і національних інструментів визначення дефініції поняття корупції як правової категорії й базується на регламентації міжнародними нормативно-правовими актами, які викладені у формі рішень і резолюцій міжнародних організацій. Фактично йдеться про певне узагальнення дефініції поняття корупції як правової категорії.

- інституціональний напрям базується на детермінації інституціональних характеристик корупції як правової категорії і передбачає поєднання політичних, соціально-економічних та юридичних.

- адапційний напрям базується на аналізі передового відчизняного досвіду та досвіду інших держав, наддержавних утворень, щодо розроблення, впровадження та реалізації основ, щодо визначення дефініції поняття «корупції» як правової категорії.

- функціональний напрям базується на дослідженні впливу корупції на дотримання прав і свобод людини в системі публічного управління.

На нашу думку, необхідною умовою вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії є проведення ґрунтовного аналізу європейського та

загальносвітового досвіду впровадження та застосування нормативно-правових актів.

Досвід визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, різних країн узагальнюється не тільки в нормах їх національних законодавств, а й в нормах міжнародних конвенцій і договорів, вироблених в тривалих дискусіях із залученням провідних експертів з усього світу. Світова спільнота кілька останніх десятиріч виявляє посилений інтерес до цієї проблеми, а іноземні фахівці та вчені докладають чимало зусиль для того, аби опанувати всі аспекти цього явища.

Увага передусім приділяється природі виникнення корупції як правової категорії, як явища та виробленню інструментарію, завдяки якому можливо буде, отримати універсальне визначення поняття [68, с. 110-118].

Проте існують досить серйозні проблеми пов'язані з імплементацією міжнародних норм в вітчизняне законодавство. За словами Буроменського М., «особливістю угод про уніфікацію законодавства є те, що вони мають перше всього координуючий характер. Такі угоди не призначені для кваліфікації діянь як злочинних міжнародними або національними судовими органами. Їх головне завдання сприяти зближенню законів країн шляхом формулювання найбільш ємних дефініцій поняття корупції як правової категорії. Ці моделі повинні лягти в основу національної імплементації [69, с. 216-217].

Однак, використання зарубіжного досвіду в нашій країні не може проводитися за допомогою простого переписування міжнародних норм, адже корупція постійно адаптується до зміни політичних, економічних і соціальних умов діяльності, має національні особливості і стереотипи сприйняття, які притаманні окремим країнам. Тому ті заходи, які використовувались кілька років тому, а тим більше, кілька десятиліть тому, були ефективні в інших країнах світу, можуть бути неефективними в нашій країні. Ці заходи завжди необхідно буде адаптувати для застосування в нашій країні, пристосовувати до вітчизняної

специфіки. Наукова розробка та впровадження цих заходів зумовлює перспективність подальших досліджень.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що передовий досвід країн світу, щодо питання визначення дефініції поняття корупції як правової категорії при всій специфіці системи їхнього державного управління становить певний інтерес для України. Такі напрацювання можуть бути використані у практичній діяльності вітчизняних науковців та дослідників, покликаних на те щоб створити напрями до вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії, а також під час розробки нормативно-правових актів, спрямованих на мінімізацію впливу корупції у сфері державного управління.

Отже, можна дійти висновку, що головним напрямом щодо вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії є імплементація міжнародних норм в національне законодавство, а саме трактування корупції як правової категорії в широкому сенсі, так як це трактується в міжнародних актах. Але це не може бути просто копіювання тексту його потрібно підлаштувати під особливості національного праворозуміння.

Також ми неодноразово наголошували на тому, що чинне законодавство, а саме ЗУ «Про запобігання корупції», необхідно доповнити такими термінами, як «непотизм» і «кронізм», які дозволять більш чітко окреслити ті правопорушення які вважаються корупційними.

Визначення даних понять чітко наведено в політологічному енциклопедичному словник в якому надається визначення даних понять, а саме:

- непотизм - надання родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей. Інша назва терміну «непотизм», яка може зустрічатися в юридичній літературі це «кумівство», тобто «потурання по службі своїм друзям або родичам на шкоду справі»;

- кронізм - практика призначення друзів, родичів або довірених осіб на керівні посади, сприяння працевлаштуванню чи кар'єрному зростанню

претендентів в обмін на їхню особисту відданість. Також терміном «кронізм» іноді позначають таке явище, як корумпування представницького органу через купівлю голосів [70].

Також варто внести зміни, а саме доповнити існуючий перелік суб'єктів корупційних правопорушень, який чітко і розширено представлений в міжнародних актах, а саме:

- державні посадові особи будь-якої іншої держави;
- члени іноземних представницьких органів;
- члени міжнародних парламентських асамблей;
- посадові особи міжнародних організацій;
- судді і посадові особи міжнародних судів;
- особи які обіймають керівні посади в приватних підприємствах або працюють на них в будь-якій якості.

А також юридичними особами, але щоб доповнити перелік суб'єктів корупційних правопорушень саме юридичними особами потрібно внести ряд змін і поправок до національного законодавства, адже в нас інститут відповідальності юридичних осіб не є розвинутим до кінця.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що дослідження дефініції поняття корупції, як правової категорії, буде актуальним довгий час. Усі сучасні концепції праворозуміння, що намагаються пояснити, об'єднати, інтегрувати, йдучи компромісним шляхом, навряд чи здатні повністю усунути розбіжності у розумінні корупції як правової категорії. Для праворозуміння фактором удосконалення є юридична практика, а для практичної діяльності фахівців, таким стимулом мають стати розробки, щодо вдосконалення дефініції поняття корупції як правової категорії і розробки шляхів до вдосконалення його праворозуміння.

ВИСНОВКИ

1. Висвітлити дефініції поняття корупції як правової категорії, історико-правовий екскурс.

Історія формування дефініції поняття корупції як правової категорії має тривалий процес і з одного боку пов'язаний із заохоченням чиновництва до корупції, а з іншого з розвитком самостійної державності, що у перших формах народовладдя вже розуміло небезпеку непотизму, корупції та розкрадання бюджетних коштів. Без сумніву тодішні реалії вплинули на подальше сприйняття корупції як правової категорії в незалежній сучасній Україні. Історичне становлення корупції як соціально-негативного та правового явища дало можливість окреслити положення, на основі яких має формуватися дефініція поняття корупції як правової категорії. Під час вирішення завдання, яке ми поставили в першому питанні ми дослідили, як розуміли дефініцію поняття корупції як правової категорії раніше, зробили історично-правовий екскурс і побачили, що дане явище відоме вже не одну тисячу років і за період його існування виражалися різні погляди, щодо визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, які вплинули на подальший розвиток праворозуміння досліджуваного явища.

2. Дослідити національні особливості дефініції корупції як правової категорії.

При розгляді даного питання нами було досліджено національні особливості дефініції поняття корупції як правової категорії. Вітчизняні науковці визначають корупцію як правову категорію, яка є складним і багатоаспектним явищем, яке потребує об'єктивного дослідження і має відбуватися в комплексі: на макрорівні - з точки зору індивіда і його власного вибору моделі суспільної взаємодії; з точки зору інституційного рівня досліджується процес формування корупції як правової категорії в суспільстві при взаємодії між корупції і процеси її у сучасному

суспільстві; на макрорівні вивчаються історичні передумови формування дефініції поняття корупції як правової категорії та її вплив на сучасні детермінанти корупційної поведінки. Також при дослідженні національної особливості корупції як правової категорії, було сказано, що сутність її полягає в тому, що вона соціально обумовлена, тобто є продуктом соціального життя, навіть має свою соціальну ціну, яку платить само суспільство, має історичне коріння і глобальних характер, впливає на соціальні процеси є не тільки правовим явищем, а й політичним.

3. Визначити доктринальні основи поняття корупції як правової категорії.

В ході вирішення даного завдання, нами було досліджено доктринальні основи визначення поняття корупції як правової категорії. Ми проаналізували думки вітчизняних і зарубіжних вчених, які працювали над вирішенням даного завдання і можемо сказати, що вченими виражається велика кількість думок з приводу визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, але немає одностайної думки, щодо означуваного явища тому можна констатувати, що на сьогоднішній день дане питання залишається відкритим для подальшого наукового дослідження. При дослідженні доктринальних основ поняття корупції як правової категорії, було зрозуміло, що дане поняття є складним і багатоаспектним явищем. Більшість науковців характеризують корупцію як правову категорію не тільки з правової точки зору, але і визначають соціальну сутність характеризують економічний, політичний, правовий, морально-психологічний та інші аспекти.

Таким чином, дослідивши доктринальні основи поняття корупції як правової категорії у сучасній юридичній науці і на практиці, можна зазначити, що науковцями та практиками недостатньо враховані факторні аспекти формування дефініції поняття корупції як правової категорії. У цьому розумінні необхідно акцентувати увагу на тому, що саме явище корупції як правової категорії

формується під впливом низки факторів, серед яких ми виділяємо не тільки правовий аспект, але і політичний, соціально-економічний і моральний

4. Визначити офіційні (легальні) основи визначення корупції як правової категорії.

При аналізі офіційних основ визначення корупції як правової категорії було здійснено дослідження нормативно-правової бази, в ході якого ми побачили позитивні зрушення, щодо визначення дефініції корупції як правової категорії. Очевидно, що законодавче визначення є особливим з огляду на те, але на нашу думку воно має бути доопрацьованим. Зазначену дефініцію поняття корупції як правової категорії сформульовано лише для потреб Закону України «Про запобігання корупції». В ході розгляду даного питання нами було також запропоновано також зміни до чинного законодавства, а саме до Закону України «Про запобігання корупції», а саме юридично закріпити визначення таких понять, як «непотизм» і «кронізм», а також доповнити список суб'єктів корупційних правопорушень.

5. Проаналізувати міжнародні стандарти, щодо дефініції поняття корупції як правової категорії.

Аналіз визначень корупції, сформульованих міжнародними організаціями, дозволив з'ясувати, що вони відображають швидше цілі тієї чи іншої міжнародної організації, аніж сутність явища як такого, і є занадто вузькими, і тому є недостатніми для визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, але деякі міжнародні акти дають нам широке визначення дефініції поняття корупції як правової категорії. Як ми зазначили, що в міжнародно правових актах поступово прийнятним стало широке трактування дефініції поняття корупції як правової категорії, яке визначається як корисливе службове зловживання, яке не зводиться лише до підкупу державних службовців. Також нами було розглянуто практики, щодо розуміння корупції як правової категорії на національному рівні інших країн світу. Ми з точністю можемо сказати, що підходи до визначення дефініції поняття

корупції як правової категорії в кожній країні різняться між собою. У більшості держав дефініція поняття корупції як правової категорії розкривається через склади окремих правопорушень, тоді як в деяких країнах дана дефініція поняття корупції як правової категорії не використовується взагалі. Загалом у законодавстві більшості країн світу можна відзначити тенденцію до розширення дефініції поняття корупції як правової категорії, яке виходить за межі хабарництва і охоплює такі корупційні прояви, як непотизм (кумівство), патронаж, численні форми незаконного привласнення публічних коштів. Корупція як правова категорія постійно адаптується до зміни, які відбуваються як в правовій площині так і в політичних, економічних і соціальних умов діяльності. Ці заходи завжди необхідно буде адаптувати для застосування в нашій країні, пристосування до вітчизняної специфіки.

У правовому плані корупція як правова категорія становить собою сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю діянь (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етичних норм поведінки посадових осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь. Таке широке розуміння дефініції поняття «корупції» як правової категорії, вказує на те, що не всі корупційні прояви є кримінально-караними і найчастіше це залежить від традицій і звичаїв певного суспільства (так, наприклад, непотизм у Ватикані є священною традицією) та досконалості законодавчої бази (як, наприклад, зараз в Україні, коли немає правової бази для засудження корупціонерів не державних службовців) [71].

6. Розглянути напрямки вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії

Попри те що існує велика кількість поглядів вчених і науковців, щодо визначення дефініції поняття корупції як правової категорії, вони не здатні вичерпно розкрити сутність даного явища, а отже ми наголошуємо на необхідності визначення напрямків вдосконалення визначення корупції як правової

категорії. Відтак в якості удосконалення науково-теоретичних основ дефініції поняття корупції як правової категорії, визначаємо завдання створення виваженого, науково збалансованого, максимально практичного концептуального розуміння корупції як правової категорії та формулювання на цій основі відповідної дефініції, з метою застосування результатів в процесі доктринального тлумачення існуючого нормативно закріпленого визначення. Для цього пропонується застосування інтегрованого підходу, що заснований на ідеї широкого розуміння дефініції поняття корупції як правової категорії та вбирає в себе сутність усіх інших підходів. Відтак корупція як правова категорія має розумітися і визначатися в правовому контексті, а також з точки зору політичного, соціально-економічного та ідеологічного аспекту даного явища. Лише за такої умови буде досягнуто максимальної об'єктивності і науковості щодо визначення дефініції поняття корупції як правової категорії. Щодо співвідношення юридичного і усіх інших підходів до розуміння корупції як правової категорії, формулюємо засторогу від надмірного захоплення саме юридичним аспектом поняття корупції як правової категорії. Основу парадигми даного феномену має складати визнання дефініції поняття корупції як правової категорії в першу і основну чергу не як злочину, а як явища. І саме в окреслених параметрах, на нашу думку, пролягатиме шлях подальшого удосконалення праворозуміння корупції як правової категорії.

В якості перспективних напрямів вдосконалення праворозуміння корупції як правової категорії, пропонуємо віднесення указанного предмета у площину досліджень інших, неюридичних та суміжних з юриспруденцією наук, для галузевих досліджень. Також актуальним вважаємо міжнародно-правове співробітництво України в системі міжнародних організацій універсального і регіонального характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михненко М. А. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. 4-те видання, перероб. й допов. Київ: Акад. фін. управління, 2013. 666 с.
2. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. Київ: Атіка, 2009. 624 с.
3. Бартошек М. Римское право. Понятие, термины, определения: навч. посіб. Москва: Юридическая литература 1989. 448 с.
4. Максимов, С.В. Коррупция. Закон. Ответственность: 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮрИнфоР, 2008. 255 с.
5. Волошенко А.В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. Актуальні проблеми економіки. *Національна Академія Управління*. Київ, 2015. № 3(165). С. 8 - 16.
6. Клімова С.М., Ковальова Т.М. Організаційно-правове забезпечення сучасної антикорупційної політики: навч. посіб. Харків: Харківськ. регіональн. ін-т держ. управління, 2015. 252 с.
7. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского: в 2 т. Москва: Мысль, 1991. Т. 2. 503 с.
8. Ревак. І. О. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
9. Карамзин Н.М. История Государства Российского: издание 5-е в 3-х книгах. Москва: издание И. Эйнерлинга, 1994. 415 с.
10. Гулемюк Л.Й. Теоретико-соціальний аналіз корупції як загрози національній безпеці України: монографія. Львів: Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2009. С. 1-10.
11. Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник для вузов и юрид. факультетов. Москва: ЛексЭст, 2003. 784 с.

12. Словарь иностранных слов / упоряд. Локшина С.М. 9-е вид., переробл. и допов. Москва: Политиздат, 1987. 479 с.
13. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории: монографія. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 248 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: ВТФ Перун, 2003. 1440 с.
15. Мельник М.І. Корупція - корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Київ: Юридична думка, 2004. 400 с.
16. Шиманський Ф. В. Корупція і корозія влади // *Актуальні проблеми політики*. Одеса: 2004. Вип.20. С. 355–361.
17. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2016. 168 с.
18. Міщенко С. Г. Політична корупція в Україні: стан, чинники та засоби протидії. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії «Політична корупція в Україні: стан чинники, засоби протидії». Київ: Центр ім. О. Розумкова, 2009. 90 с.
19. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: монографія. Київ: Ін Юре, 2007. 712 с.
20. Рогульський С.С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 Київ, 2005. 187 с.
21. Марчук М. П. Основні напрямки державної політики щодо протидії корупції в Україні. *Молодий вчений*. Херсон, 2016. № 3. С. 470- 474.
22. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: монографія. Київ: вид-во С. Семенка, 2004. 310 с.
23. Попов В.І. Проявление коррупции в современных условиях: материалы нау.-прак. конф. (г. Москва, 26 - 27 марта 1996 г.) Москва: Институт МВД России, 1996. С. 55-57.

24. Тучак Р.М. Корупція як соціально-правове явище. *Актуальні проблеми державного управління*: Харків, 2006. № 3 (30). С. 203–209.
25. Лунеев В.В. География организованной преступности и коррупции в России (1997-1999 гг.): монографія. Екатеринбург, 2000. С. 5-15.
26. Камлик М.І. Корупція в Україні: монографія / за заг. ред. Невмержицького Є.В. Київ: Знання, 1998. 186 с.
27. Мельник М. І. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 7. С. 67-72.
28. Мірошник Ю. П. Організаційно-правові заходи протидії корупції в органах державної влади та управління. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. № 16. С. 138-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_13. (дата зверення: 08.11.2020)
29. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ: Атіка, 2001. 304 с.
30. Кирпичников А.И. Взятка и коррупция в России: монографія. Санкт-Петербург: СПб: Альфа, 1997. 350 с.
31. Мазур І. І. Корупція як інститут тіньової економіки. *Преса України*. 2005. № 8. С. 34-38.
32. Алексеев А.И. Криминология. Курс лекций: конспект лекций. Москва: Издательство "Щит-М", 1998. 340 с.
33. Терещук О.В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 Одес. нац. юрид. Акад. Одесса, 2000. 22 с.
34. Мизерий А.И. Коррупция, власть, бизнес: материалы всерос. науч. практ. конф. (г.Нижний Новгород, 20-22 сентября 2000 г.). Н.-Новгород, 2000. С. 94-95.
35. Горшенков Г.Н. Криминологический словарь: издание 2-е, перераб. и доп.: Сыктывкарский филиал. Сыктывкаре, 1995. С. 19-20.

36. Невмережицький Е.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Київ: КНТ, 2008. 368 с.
37. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними: учебное пособие. Одесса: Ластар, 2001. 530 с.
38. Яцків І. І. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 16 с.
39. Яцків І. І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно-правовий аспект / *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Випуск XXI*. Івано-Франківськ, 2009. С. 88-94.
40. Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю: Постанова Верховної Ради України від 26.01.1993р. № 2931-XII. Дата оновлення: 02.07.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2931-12#Text> (дата зверення: 08.11.2020).
41. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05.10.1995р. № 356/95-ВР. Втрата чинності від 01.01.2011, підстава — 1506-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-вр#Text> (дата зверення: 08.11.2020).
42. Бюлетень «Твій вибір-2007». Вип. 9. Питання формування антикорупційної політики. Київ: УНІПД, 2007. 20 с.
43. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011р. № 3206-VI. Втрата чинності від 01.09.2016р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17#Text> (дата звернення: 09.11.2020).
44. Голосніченко І. П. Подолання корупції як нівелювання прав і свобод людини і громадянина. *Міжнародне право і національне законодавство*. Київ, 2001. Вип. 1. С. 39-48.
45. Стеценко С.Г. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидії: монографія. Київ: Алерта, 2008. 168 с.

46. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014р. № 1700 - VII. Дата оновлення: 07.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 08.11.2020).

47. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 31.10.2003р, Дата ратифікації Україною: 18.10.2006. Поточна редакція - Ратифікація від 18.10.2006, підстава - 251-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 17.11.2020).

48. Шутак І. Дефекти дефініцій міжнародного права: теоретико-методологічні і техніко-юридичні аспекти. *Вісник Національної академії прокуратури України*. Київ, 2009. № 3. С. 85-91.

49. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: прийнятий 34-ю сесією Генеральної асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. Документ ООН A/34/46, ООН, 1980. С. 208-240.

50. Коррупция в сфере государственного управления: Резолюция A/CONF.144/28/Rev.1 VIII Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 07.09.1990г. URL: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/uncc/uncc_ph_r.pdf (дата звернення: 17.11.2020).

51. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ від 4 листоп. 1999 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102 (дата звернення: 18.11.2020).

52. Рамкове рішення Ради про боротьбу з корупцією в приватному секторі: міжнародний документ від 22 лип. 2003 р. № 2003/568/ПВД. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_945 (дата звернення: 18.11.2020).

53. Користін О. Є. Загальні підходи до визначення корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ *Право і суспільство*. Київ. 2014. № 2. С. 170-176

54. Хворостянкіна А. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії. *Право України*. 2005. №11. С. 28-32.

55. Пояснювальна записка до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 27.01.1999 Дата ратифікації Україною: 18.10.2006 поточна редакція - Ратифікація від 18.10.2006, підстава - 252-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 17.11.2020).

56. Матеріали VII Конгресу ООН щодо попередження злочинності та відношення до правопорушників. Гавана; Куба, 1990. 194 с.

57. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ від 27.01.1999 Дата ратифікації Україною: 18.10.2006 поточна редакція- Ратифікація від 18.10.2006, підстава - 252-V URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text(дата звернення: 17.11.2020).

58. Чубенко І.В. Генезис поняття корупції. *Бюллетень. Міністерства юстиції України*. Київ. 2009. № 1. С. 113-118.

59.Лунеев В.В. Коррупция, учтенная и фактическая. *Государство и право*. 1996. №8. С.78-90.

60. Буроменського М.В. Міжнародне право: навч. посіб. Київ: Юринком Інтер, 2005. 336 с.

61. Civil Law Convention on Corruption (ETS No 174) // Combating Corruption/ Anti- corruption instruments of the Council of Europe. 2007. № 3. Р. 31-40.

62. Побережний В.В. Місце та значення міжнародних антикорупційних договорів у системі запобігання корупції в органах державної влади. *Теорія та практика державного управління*. Харків. 2011. Вип. 2. С. 7.

63. Тихомиров Ю.А. Практические аспекты осуществления антикоррупционного анализа и оценки реализации правовых актов. *Журнал Российского права*. 2009. № 10. С. 14-21.

64. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально - правова характеристика: монографія. Київ: Юридична практика, 2003. 924 с.

65. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності міжнародний документ від 04.02.2004. Дата ратифікації

Україною: 04.02.2004, підстава - 1433 IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 17.11.2020).

66. Коткіна С. та Шайо А. Політична корупція перехідної доби: практ. посіб. Київ: Видавництво «К.І.С.», 2004. 440 с.

67. Заброда Д. Г. Сучасні підходи до розвитку сутності корупції. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2005. № 3 (22). С. 271-279.

68. Чемерис І.В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління. *Стратегічні пріоритети*. 2009. №3(12). С. 110-118.

69. Буроменський М.В., Сердюк О.В., Осика І.М. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі: монографія. Київ: Москаленко О.М. ФОП, 2009. 220 с.

70. Політологічний енциклопедичний словник/ за заг. ред. Требіна М. П. Харків: Право, 2015. 816 с.

71. Денисов С. А. Антикоррупционные нормы европейского права и проблемы их восприятия в России. *Следователь: научно-практическое и информационное издание*. Москва, 2010. № 12. С. 18-21.